

A
HERMAN
OTTÓ
MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

LVIII–LIX. (2019–2020)

ANNALES
MUSEI
DE HERMAN
OTTÓ
NOMINATI
2019–2020

ANNALES MUSEI DE HERMAN OTTÓ NOMINATI

A HERMAN OTTÓ MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
LVIII–LIX.

MISKOLC
2020

Jahrbuch des Herman Ottó Museums, Miskolc (Ungarn)
Yearbook of the Herman Ottó Museum, Miskolc (Hungary)
Les Annales du Musée Herman Ottó, Miskolc (Hongrie)

Főszerkesztő:
SZOLYÁK PÉTER

Szerkesztette:
TÓTH ARNOLD

A szerkesztésben közreműködött:
BÉKÉSI GÁBOR–JAKAB MÁTYÁS ANDRÁS

Technikai szerkesztő:
TÍMÁR TAMÁS

ISSN 0544–4225

Borítóterv:
FEKETE RÓBERT, SZOLYÁK PÉTER

Lektorálta:
Dobrik István, P. Fischl Klára, Gödölle Mátyás, Gyulai Éva, Kuklay Antal, Kulcsár Gabriella,
Kunt Gergely, Raczky Pál, Tabajdi Gábor, Tringli István

Angol fordítás:
Dúró Tímea, Medve Csaba, Módis Péter, Tóth Arnold és a szerzők

Borítóképek (balról jobbra):

1. Ernst Gräser: Lottchen am Klavier. Kovács Sarolta zongoraművésznő portréja, 1910.
(Jeszenszky Géza tulajdona)
Ernst Gräser: Lottchen am Klavier. Portrait of Sarolta Kovács, pianist, 1910. (Property of Géza Jeszenszky)
2. A Numizmatikai Társulat által Leszih Andornak adományozott névre szóló emlékérem, 1961.
(Herman Ottó Múzeum, HOM HTD 84.48.56.)
*Commemorative medal awarded to Andor Leszih by the Society for Numismatics, 1961.
(Herman Ottó Museum, HOM HTD 84.48.56.)*
3. Egy parasztcsalád lakodalma: Haraszti István és M. Béres Mária házassági képe, Bódvavendégi, 1937. Veres József felvétele (Herman Ottó Múzeum, HOM Gynsz. 15/2012)
A Wedding of a Peasant Family: Marriage photo of István Haraszti and Mária M. Béres, Bódvavendégi, 1937. Photo by József Veres (Herman Ottó Museum, HOM Gynsz. 15/2012)

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma támogatta.

Kiadja a miskolci Herman Ottó Múzeum
Felelős kiadó: Dr. Szolyák Péter PhD, múzeumigazgató
A kötet megjelenését gondozta: TT Play Kft., Tímár Tamás, Debrecen

Nyomda és kötészet: Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen
Felelős vezető: ifj. Kapusi József ügyvezető igazgató

TARTALOM

<i>Előszó</i>	9
JAKAB Mátyás András–SIMON László <i>Leszih Andor emlékezete</i>	11
RÉGÉSZET	
CSENGERI Piroska–P. FISCHL Klára–HAJDÚ Melinda– LÁTOS Tamás–PUSZTAI Tamás–TÓTH Krisztián <i>Mezőkeresztes–Lapos-halom újkőkori településének roncsolásmentes kutatása</i>	19
P. FISCHL Klára–KOÓS Judit–MENGYÁN Ákos–SOMOGYI Krisztina <i>Vatta–Testhalom – Részekből egész</i>	41
B. HELLEBRANDT Magdolna <i>A Gáva-kultúra föld- és vízivára Prügy–Tökföldön</i>	65
SZÖRÉNYI Gábor András–PUSZTAI Tamás et al. <i>Hét metszet a Hernád folyó völgyéből.</i> <i>Az M30-as Miskolc–Kassa autópálya építését megelőző régészeti feladatellátás és kutatás</i>	103
CSENGERI Piroska–KERTÉSZ Gabriella Nikoletta <i>A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásai 2015–2016-ban</i>	149
TÖRTÉNETTUDOMÁNY	
TIHÁNYIOVÁ, Monika <i>A gombaszögi pálos kolostor</i>	191
GYULAI Éva <i>Pulszky Terézia és Malwida von Meysenbug rajzai az angliai emigrációban</i> <i>(Ventnor és környéke, Wight sziget, 1855–1856)</i>	205
FÁBIÁN Máté <i>A vármegye vezére. Borbély–Maczky Emil főispáni szerepfelfogásának alakulása</i> <i>a két világháború között</i>	243
KIS József <i>A Virág-ügy. Konceptió eljárás a miskolci jobboldali szociáldemokraták ellen</i>	253

GÁL Máté	
„Lobkovitz László megyei főelőadó úr ellen panasszal fordulok Elnök úrhoz.”	
<i>Zavarok az Állami Egyháziügyi Hivatal vidéki működésében</i>	269
SURÁNYI Béla	
<i>Fejezetek a hazai állattenyésztés-politika történetéből (1867–1989)</i>	281
NÉPRAJZ	
BODNÁR Mónika	
<i>Üvegnegatívok Bódvavendégiből 3. Egy parasztcsalád lakodalma</i>	305
MŰVÉSZETTÖRTÉNET	
HAJDÚ Ildikó–KÁKÓCZKI András	
<i>Művészet, önkéntesség, múzeum.</i>	
<i>Fejezetek a képzőművészethez kapcsolódó civil szervezetek miskolci történetéből</i>	323
HAJDÚ Ildikó	
<i>Matyó asszony Miskolcon. Sóváry János szobrának története</i>	341
PIRINT Andrea	
<i>Arckép és önarckép. Dr. Nagy Róbert orvos-műgyűjtő portréja</i>	355
VÁMOSI Katalin	
<i>A tiszaujvárosi Patrona Hungariae Római Katolikus Templom építéstörténete</i>	371
KÖZLEMÉNYEK	
SZAKÁLL Sándor	
<i>Aragonit utáni opál átalakok a tarcali dácsit köfajtából</i>	389
HAZAG Ádám	
<i>Vésett pengéjű kardok a Herman Ottó Múzeum történeti fegyvergyűjteményében</i>	393
HIDEG Ágnes	
<i>Kovács Sarolta zongoraművésznő (1891–1979).</i>	
<i>Adatok Miskolczy-Simon Jánosné / Thurzó Nagy Lászlóné életútjához</i>	409
KURUCZ Ádám	
„Messze vagyok tőled rózsám, Aradon.”	
<i>Radeczky Lajos szakaszvezető katonakönyve</i>	419
PRÓKAI Margit	
<i>Mérföldkövek Miskolc közkönyvtárainak 140 éves történetében</i>	445
VIGA Gyula	
<i>Szabadfalvi József és a kézművesség kutatása</i>	453
Szerzői útmutató	461

TABLE OF CONTENTS

<i>Preface</i>	9
JAKAB, Mátyás András–SIMON, László <i>In memory of Andor Leszih</i>	11
ARCHAEOLOGY	
CSENGERI, Piroska–P. FISCHL, Klára–HAJDÚ, Melinda– LÁTOS, Tamás–PUSZTAI, Tamás–TÓTH, Krisztián <i>Non-destructive research of the Neolithic settlement at Mezőkeresztes–Lapos-halom</i>	19
P. FISCHL, Klára–KOÓS, Judit–MENGYÁN, Ákos–SOMOGYI, Krisztina <i>Vatta–Téshalom – Assembling the whole from its parts</i>	41
B. HELLEBRANDT, Magdolna <i>Hillfort and water fortress of the Gáva-culture at Prügy–Tököföld</i>	65
SZÖRÉNYI, Gábor András–PUSZTAI, Tamás et al. <i>Seven sections from the Hernád Valley. The archaeological research project prior to the construction of the M30 motorway between Miskolc–Kassa</i>	103
CSENGERI, Piroska–KERTÉSZ, Gabriella Nikoletta <i>Archaeological research at the Herman Ottó Museum in 2015–2016</i>	149
HISTORY	
TIHÁNYIOVÁ, Monika <i>The Pauline Monastery of Gombaszög</i>	191
GYULAI, Éva <i>The drawings of Terézia Pulszky and Malwida von Meysenbug made in emigration to England (Ventnor and surroundings, Isle of Wight, 1855–1856)</i>	205
FÁBIÁN, Máté <i>The leader of the county. The development of Emil Borbély-Maczky's conception of the role of count between the two World Wars</i>	243
KIS, József <i>The Virág-affair. Conceptual trial against the right-wing social democrats in Miskolc</i>	253

GÁL, Máté	
<i>"I complain to Mr. President against the county's Chief Executive László Lobkovitz."</i>	
<i>Disruptions in the regional operation of the State Ecclesiastical Office.....</i>	269
SURÁNYI, Béla	
<i>Chapters from the history of Hungarian animal husbandry policy (1867–1989)</i>	281

ETHNOGRAPHY

BODNÁR, Mónika	
<i>Glass negatives from Bódvavendégi, Part 3. A wedding of a peasant family.....</i>	305

ART HISTORY

HAJDÚ, Ildikó–KÁKÓCZKI, András	
<i>Art, volunteering, museum. Chapters from the history of non-governmental organizations</i>	
<i>related to the fine arts in Miskolc</i>	323
HAJDÚ, Ildikó	
<i>"Matyó" mother in Miskolc. The story of the sculpture by János Sóváry</i>	341
PIRINT, Andrea	
<i>Portrait and self-portrait. Portrait of doctor-art collector dr. Róbert Nagy</i>	355
VÁMOSI, Katalin	
<i>The history of the construction of the Roman Catholic Church Patrona Hungariae in Tiszaújváros</i>	371

PROCEEDINGS

SZAKÁLL, Sándor	
<i>Opal pseudomorphs after Aragonite from the Tarcál Dacite quarry.....</i>	389
HAZAG, Ádám	
<i>Swords with engraved blades in the historical weapon collection of the Herman Ottó Museum.....</i>	393
HIDEG, Ágnes	
<i>Sarolta Kovács, pianist (1891–1979).</i>	
<i>Information on the life of the spouse of János Miskolczy-Simon / László Thurzó Nagy.....</i>	409
KURUCZ, Ádám	
<i>"I am far from you my rose, in Arad." Manuscript military book of Lajos Radecky</i>	419
PRÓKAI, Margit	
<i>Milestones in the history of public libraries of Miskolc</i>	445
VIGA, Gyula	
<i>József Szabadfalvi and the research of handicrafts</i>	453
<i>Author's guide.....</i>	461

VATTA–TESTHALOM — RÉSZEKBŐL EGÉSZ¹

P. Fischl Klára^a – Koós Judit^b – Mengyán Ákos^c – Somogyi Krisztina^d

^a Miskolci Egyetem, Miskolc

^b régész, Miskolc

^c Várkapitányság Nonprofit Zrt, Budapest

^d Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár

Absztrakt: Dolgozatunkban Vatta-Testhalom, Vatta-Dobogó (Vatta 1. lh.) és Vatta-Telek-oldal dűlő (Vatta 3. lh.) lelőhelyek topográfiai, településszerkezeti és tájhasználati elemzésére vállalkozunk (1. kép). A lelőhely kutatása hosszú gyökerekre nyúlik vissza, mégis egy félreértelmezett információ alapján elpusztultként tekintett rá a kutatás. A Mátrai Erőmű Bükkábrányi Bánya munkálatai során szükségessé vált leletmentések és egy szerencsés talajviszonyok mellett történt légifelvétel sorozat, illetve a BORBAS projekt szisztematikus dél-borsodi felmérő munkája teljesen új megvilágításba helyezte a bronzkori lelőhelyről rendelkezésre álló eddigi ismereteinket. Ezt foglalja össze a publikáció. **Kulcsszavak:** bronzkori településszerkezet és temetkezési hely, hatvani és füzesabonyi kultúra, bronzkori élettér komplex rekonstrukciója, előzetes ásatási jelentés

BEVEZETÉS

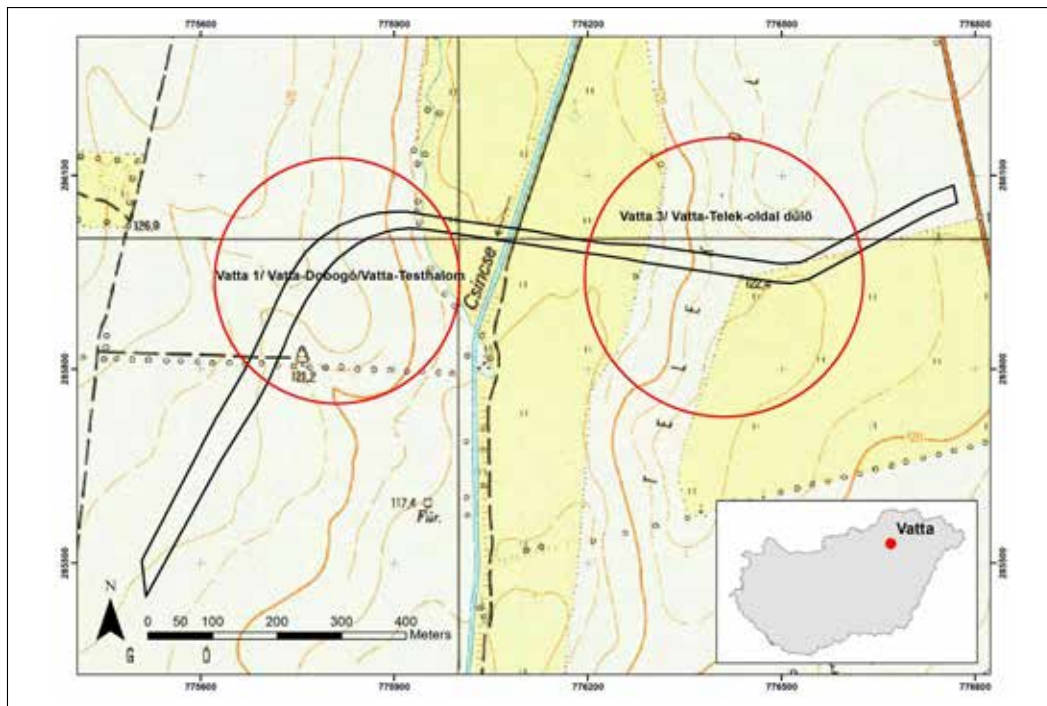
Vatta-Testhalom bronzkori települési halma Vatta településtől D-re, a Csincse-patak nyugati partján található (1. kép). Báró Seckendorff Hermann, a terület tulajdonosa ásatott először a területen. Az előkerült leleteket a frissen alakult Borsod-Miskolczi Múzeumnak ajánlódta, melyeket ifj. Lossonczy István az *Archaeológiai Értesítő* 1902-es számában darabra pontosan ismertette is (147 db tárgy). Ő szolgál híradással arról is, hogy „Gálffy Ignác az archeológiai szakosztály vezetője és Petró József a múzeumbizottság elnöke próbaásatásokat eszközöltek a halom helyén, de már csak néhány cseréptöredék került fölszínre.” A vattai halmot a neolitikumra keltezi és a sályi, a geszti, a Mocsoyás pusztai és a szihalmi telepekhez véli hasonlónak (LOSSONCZY 1902, 345–350). A Molnár József által szerkesztett Borsod-Miskolczi Múzeum Ismertető katalógusában – mely a múzeum első kiállítását mutatja be – az egyik teljes felső tárló leletanyagát ez a vattai anyag tette ki (MOLNÁR 1902, 78). A Herman Ottó Múzeum első leltárkönyvében (1911–1930) szintén megtalálhatók a leletek az 524–625. leltári számok alatt. Az 1953-as átjelentés során

azonban már csak 44 tárgy került megőrzésre (HOM Rég. Ltsz.: 53.455.1–43). Ezek közül ad közre néhányat Kalicz Nándor (KALICZ 1968, Taf. 65, 1–10, Taf. 66, 5–13) és ezzel beírja a lelőhely nevét a hatvani kultúra kutatásába (KALICZ 1968, 119/39). Nováki Gyula és Sándorfi György 1992-ben közlik a vár felmérését (NOVÁKI–SÁNDORFI 1992, 24, 112; 23. kép), majd a leírás részletes adatokkal 2007-ben jelent meg a Borsod-Abaúj-Zemplén megye várait tárgyaló munkában (NOVÁKI–SÁRKÖZY–FELD 2007, 138).

A híradások alapján a lelőhelyet teljesen megsemmisültnek véltük, míg 2009-ben a Mátrai Erőmű Bükkábrányi Bánya a halom melletti területen hajtott végre vízrendezési feladatokat, új mederbe terelve a Geszti- és Csincse-patakok érintett szakaszát. Ezt megelőzően a medernyomvonal területén megelőző feltárásokra került sor. 2009 és 2010 során a halomtól nyugatra és északra Koós Judit vezetésével folytak az ásatások, ahol az egykori bronzkori település jelenségei mellett néhány temetkezés is előkerült. A feltárásnak a fasortól délre eső, nyugati irányban távolodó nyomvonalán már nem kerültek elő objektumok, vagyis a települést ezen a részen le tudjuk határolni.

2010-ben a Csincse-patak keleti partján az Ásatárs Kft. Somogyi Krisztina vezetésével, Gulyás Gyöngyi részvételével végzett munkálatokat, melynek során más korszakok objektumai mellett a Vatta-Testhalom

1 A tanulmány az UPA 345. kötetében megjelent azonos című angol nyelvű dolgozat kibővített magyar változata (FISCHL ET AL 2019).

1. kép. A folyómeder áthelyezésének nyomvonala és az érintett két régészeti lelőhely: Vatta-Dobogó – Vatta-Testhalom (Vatta 1. lelőhely) és Vatta-Telek-oldal-dűlő (Vatta 3. lelőhely)

Fig. 1. The track of the riverbed relocation and the two archaeological sites affected by it: Vatta-Dobogó – Vatta-Testhalom (Vatta site 1.) and Vatta-Telek-oldal-dűlő (Vatta site 3.)

településsel egykorú temetkezések is előkerültek. Az új patakmeder tervezett nyomvonala kb. 800 m hosszan érintette a Vatta-Dobogó és Vatta-Telek-oldal dűlő lelőhelyeket (1. kép). 2010 folyamán készítette a Civertán Bt. azokat a légifelvételeket, melyeken a talajjelek Vatta-Testhalom és környezete területére vonatkozóan intenzív megtelepedésre utalnak (2. kép). Az ásatás során egy alkalommal, közvetlenül eső után a jelenségek olyan markánsak voltak, hogy a felszínen sétálva kézi GPS segítségével sikerült ezeket lehatárolni és bemérni.

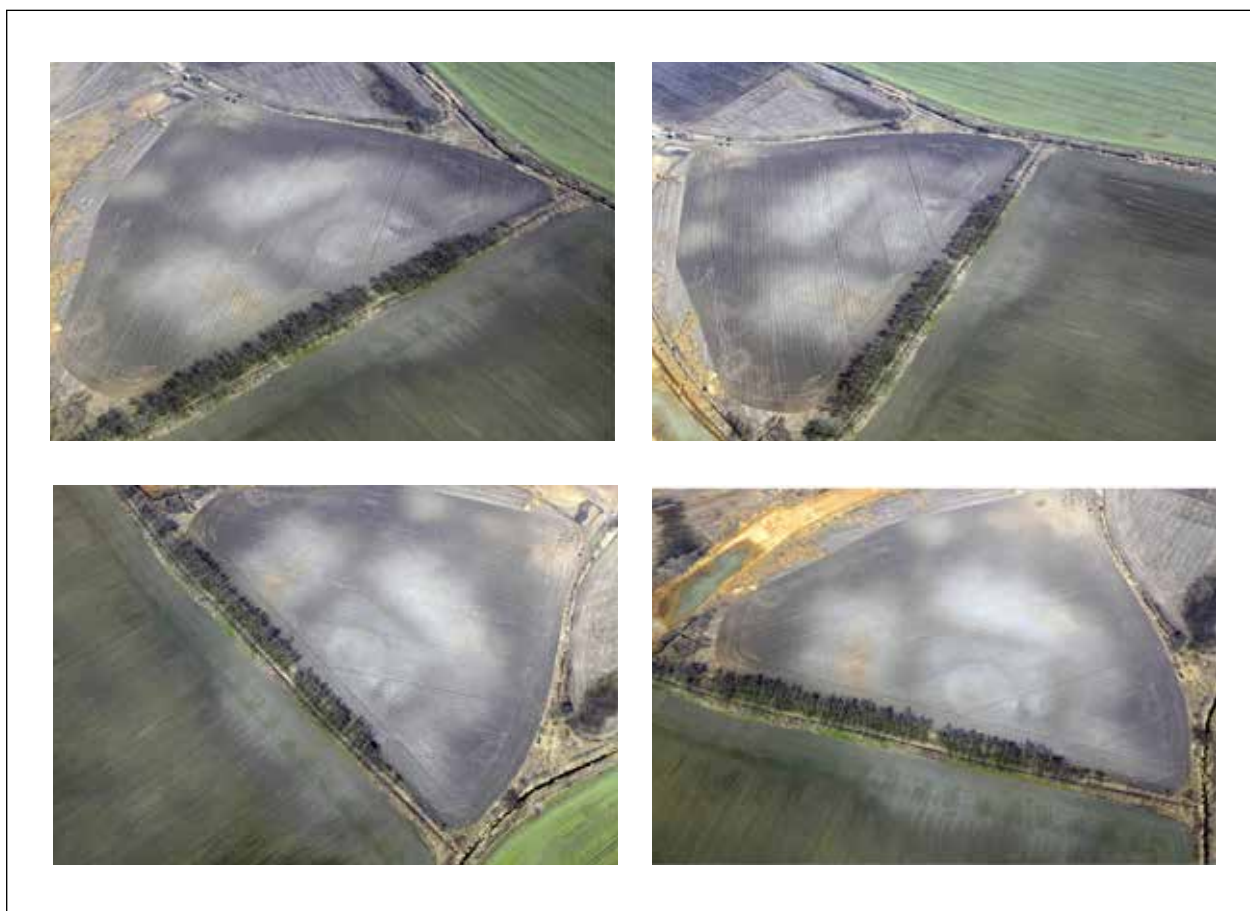
2013 őszén a BORBAS projekt keretében megtörtént az ásatással északról és nyugatról lehatárolt halom fennmaradó területének geofizikai felmérése (3. kép). A kutatási határ déli oldala a faszor volt. Ez alkalommal nem szisztematikus, felszíni leletgyűjtést is végeztünk (HOM Rég. Ltsz.: 2013.61.1–150).

2018-ban a Mátrai Erőmű Bükkábrányi Bánya vízkiemelő kutat szeretett volna létesíteni, melynek okán egy nagyjából 15×15 méteres területet lehumusztoltak. Munkánk eredményeként az őskori település kerítő árkanak betöltését sikerült rögzítenünk légifelvételekkel és pontos geodéziai mérésekkel (4. kép).

Mіндеzen kutatások alapján az egykori település szerkezetére, a bronzkori tájhasználatra kaphatunk

megfelelő adatokat, ha az eddigi eredményeinket összevetjük és térinformatikai rendszerbe helyezve elemezzük.

Dolgozatunk nem adja a két nagy volumenű ásatás adatainak teljes összegzését, kizárólag a kora és középső bronzkori jelenségekre fókuszál. Igyekszik új megvilágításba helyezni az eddig egymástól külön publikált adatokat azok rendszerbe foglalásán keresztül (KOÓS–SIMON 2009, 379–380; KOÓS 2011a; 2011b; SOMOGYI 2012, 393–397; FISCHL–KIENLIN–SERES 2012, 29, Abb. 7–8; KIENLIN–FISCHL–PUSZTAI 2018, I-52, Fig. II-7, 272–280). Az eredeti Testhalom elnevezés mellett a halomtól nyugatra és északra feltárt lelőhely Vatta 1. lelőhely vagy Vatta-Dobogó néven, míg a Csincsetől keletre található lelőhely Vatta 3. lelőhely vagy Vatta-Telek-oldal dűlő néven került dokumentálásra (1. kép). A Miniszterelnökség által nyilvántartott Országos Közhiteles Régészeti Adatbázis egymást fedő és részben metsző 39495, 59490 poligonjai és a 74615 számú poligonok fedik le a tanulmányban érintett két lelőhelyet.

2. kép. A vizsgált területről 2010-ben készült légi felvétel (Civertán Bt.)
 Fig. 2. Aerial photography of the site from 2010 (photo by Civertán Ltd.)

VATTA-DOBOGÓ / VATTA 1. LELŐHELY: A 2009-2010. ÉVI FELTÁRÁSOK EREDMÉNYEI

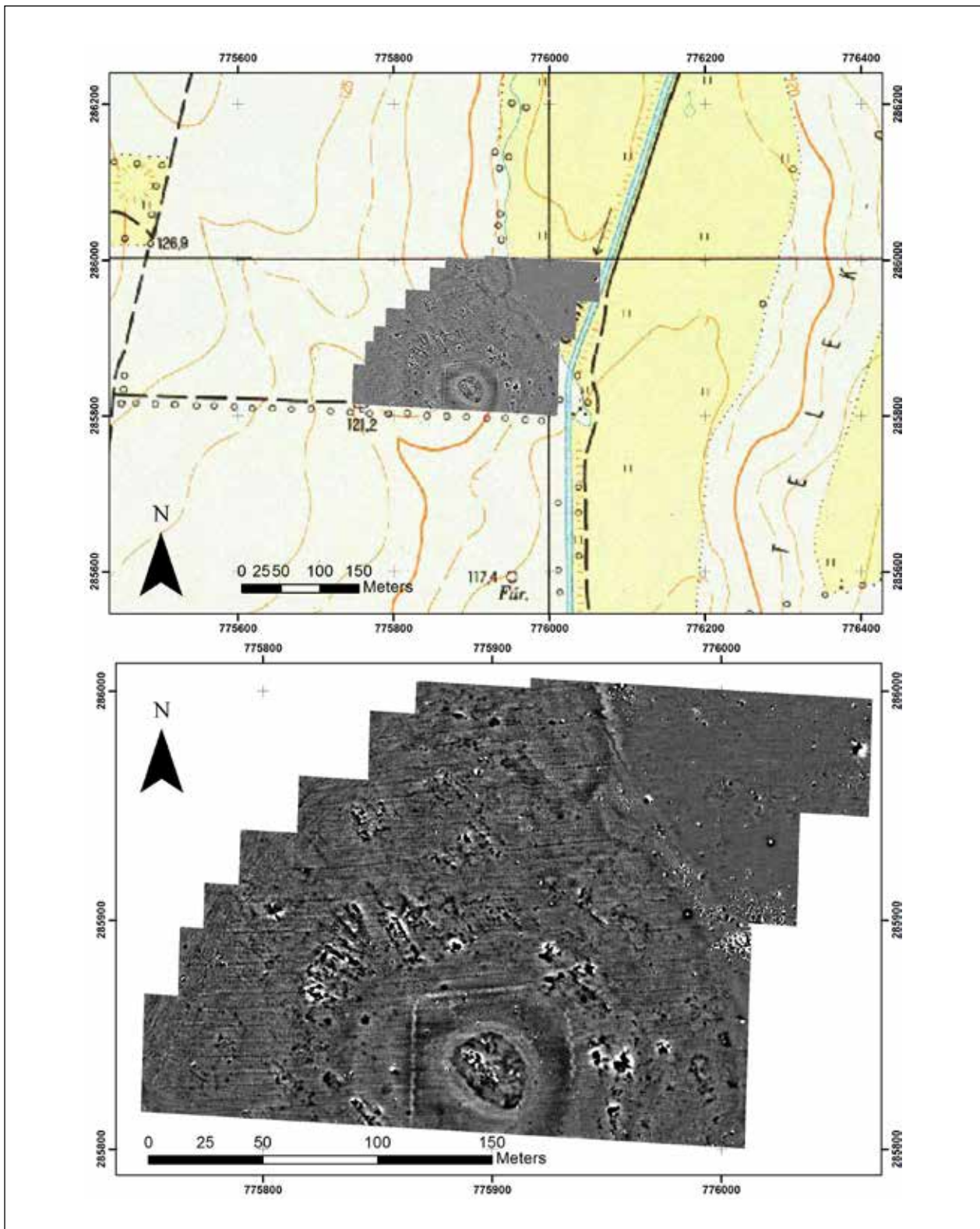
(Koós-SIMON 2009, 379–380; Koós 2011a; 2011b)

A Bükkábrányi Bánya fejlesztési tervei miatt szükségessé vált a Bükk-hegységből dél felé tartó Geszti- és Csincse-patakok érintett szakaszának mederáthelyezése, ezért a Vatta községtől délre eső területen a Mátrai Erőmű Zrt. megbízásából 2009. augusztus és november, majd 2010. április és szeptember között elvégeztük a megelőző régészeti feltárásokat (5. kép).

Már az elsődleges helyszíni vizsgálatok során egyértelművé vált, hogy ez a terület szorosan kapcsolódik a Vatta-Testhalom néven ismert bronzkori tellhez (KALICZ 1968, 119, 39. számú lelőhely), annak külső telepe. Az ásatási felszínen a maximális rétegvastagság 60 cm. Ebből 30–35 cm a szántott, a többi pedig egybefüggő, leleteket tartalmazó 25–30 cm vastag

kultúrréteg. A munkálatok során összesen 383 objektumot tártunk fel, amelyek túlnyomó része Vatta-Testhalom bronzkori tell telepéhez tartozott. Az ásatás jelentőségét az adja, hogy mindeddig összesen két olyan tell településről tudunk, ahol a központi részhez tartozó külső település területén is folytak feltárások, de ezek az anyagok publikálatlanok: Tiszalúc-Dankadomb, Kalicz Nándor ásatása (KALICZ 1968, 114, Abb. 5) és Jászdózsa-Kápolnahalom, Stanczik Ilona ásatása (STANCZIK 1988).

A lelőhely rendkívül gazdag leletanyagban. Legkorábbi leleteink a neolitikus Alföldi Vonaldíszes Kerámia kultúrájának időszakához, majd a késő rézkori badeni kultúra időszakához köthetők (pl. agyagfigura fej, töredékek, kisméretű füles csésze). A korai leletek többsége gödrökből származik és keverten fordul elő a bronzkori leletanyaggal. Vatta-Testhalom a kora bronzkori hatvani kultúra telepeként vált ismertté a szakirodalomban (KALICZ 1968, 119). A 2009–2010.

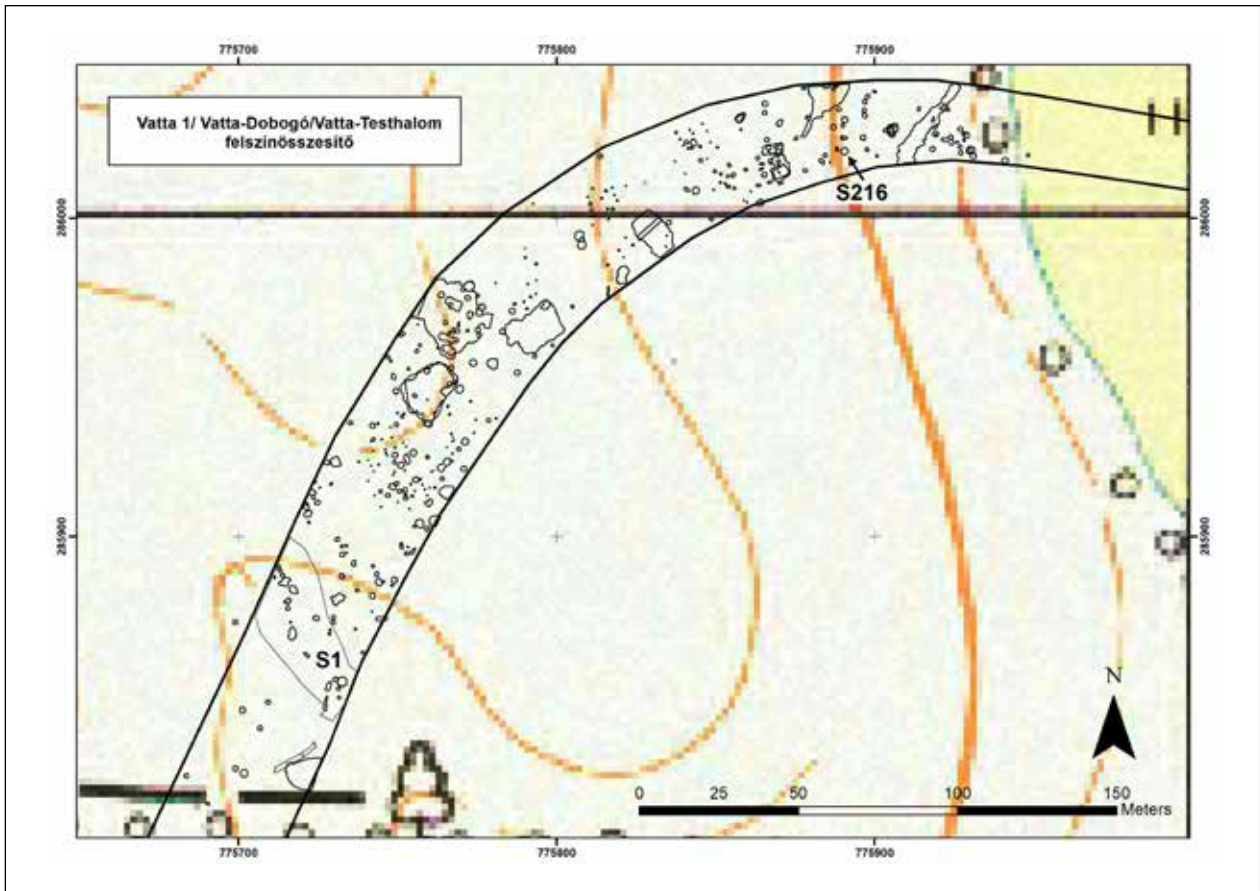
3. kép. A BORBAS projekt kutatásai során készült geofizikai felmérés
Fig. 3. Results of the geophysical survey conducted within the framework of the BORBAS project

4. kép. A Mátrai Erőmű Bükkábrányi Bánya munkálatai során 2018-ban megnyitott felszín
 Fig. 4. The trench opened by Máttra Power Station Bükkábrány Mine in 2018

évi ásatások azonban egyértelműen bebizonyították, hogy a településen a fűzesabonyi kultúra jelenlétével is számolnunk kell. A késő bronzkori pilinyi kultúra emlékménye is megtalálható a lelőhelyen. A legtöbb esetben más korszakok anyagaival keverten jelentkeznek, ám egy nagyméretű gödörkomplexumban és egy másik gödörben csak ennek a kultúrának a leletei fordultak elő (s3. és s380. sz. objektumok).

A Csincse-patak medre felé eső sávban megváltozott az objektumok formája, betöltése és leletanyaga: sekélyebbek, a betöltésük erősen faszenes, fekete vagy barna, viszonylag kevés leletanyaggal. Zömük korongolt, szürke, némelyik grafitos, a római császárkori kerámiaművesség jellegzetességeit hordozták. Ugyanakkor ezen a részen több gödör betöltése kevert, vegyesen bronzkori és császárkori, nagymennyiségű leletanyaggal, amely a későbbi korok bolygatásainak eredménye.

5. kép. Vatta-Dobogó (Vatta 1) lelőhely összesítő térképe
 Fig 5. Integrated map of Vatta-Dobogó (site 1)

A bronzkori település

A bronzkori település területét keleten a Csincse-patak egykori medre határolja. Az ásati felületre eső mederszakasz átvágása során egy leletanyag nélküli objektum került elő itt. A vízszint változásáról, a kiöntések határáról a folyami kavicsrétegek árulkodtak. A vattai bronzkori település nyugati határát szintén egy egykori, feltehetően időszakos vízfolyás jelzi. A 2. és a 3. katonai felmérés vonatkozó térképlapján jól lehet azonosítani azt az ÉNy-DK-i irányú dombhátat, melynek végén a település központi halma ül (6. kép). A dombhátat nyugatról határoló vízfolyást mindkét térkép ábrázolja, a bánya munkatársainak elmondása alapján ezen a területén még nemrég is patak folyt. A vízfolyás helyének azonosítása és bontása is megtörtént az ásati során (s1. számú objektum, 5. kép). A betöltés a hatvani kultúra és a késő bronzkor leletanyagát egyaránt tartalmazta. Ettől délre csak néhány gödör-objektum került elő, vagyis az intenzív térhasználat jelentős mértékben nem terjedt ezen a vízfolyáson túl. A terület északi lehatárolása sajnos nem végezhető el

a bánya meddőjének fedése miatt. A feltárt területtől délre lévő települési jelenségeket geofizikai kutatással tisztáztuk.

A bronzkori település alsó negyedét leválasztó, K-Ny-i irányú fasortól délre eső lehumusztolt felületen régészeti objektum nem került elő. A légifelvétel alapján itt még kimutatható a település déli szélé, de a feltárás ezt már nem igazolta (2. kép).

Az ásati teljes területére jellemzőek a nagyméretű, szabálytalan alakú és eltérő mélységű gödörkomplexumok, amelyek rendkívül gazdag, vegyes bronzkori leletanyagot tartalmaztak.

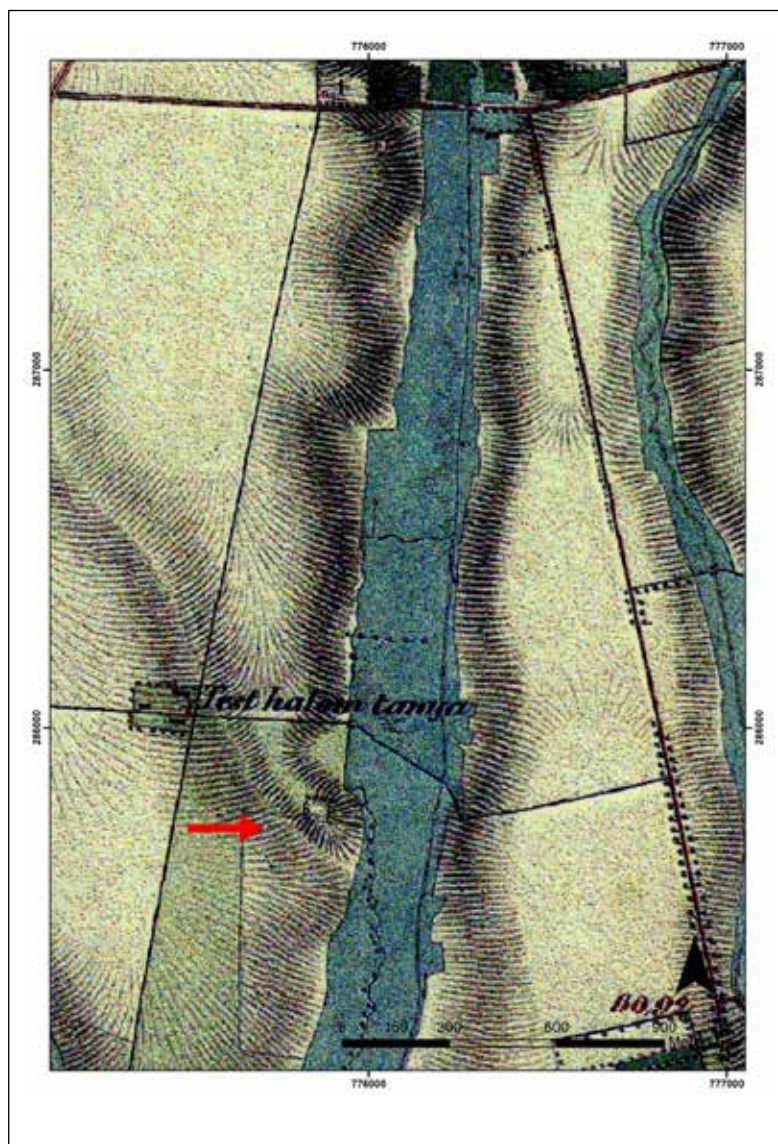
Az általánosnak mondható kerek gödrök mellett az egyik nagyméretű objektum kútnak bizonyult (s216. számú objektum, 5. kép). Az 50 cm-re lehumusztolt felszíntől mért mélysége 400 cm, átmérője 199×226 cm, típusát tekintve az őskorban általánosan elterjedt földkút. Rendkívül gazdag leletanyaga a bronzkor középső szakaszához köti (hatvani-füzesabonyi kultúra).

A településen számos olyan gödör vagy gödörkomplexum bontásán dolgoztunk, amelyekből agyag

oromdíszek, katlantűzhelyek, pácoló edények, nagyméretű, oszlopszerű, „szerkezeti elem”-re utaló agyagtárgyak és töredékeik kerültek ki. Az s72. objektumban az egymásra dőlt tárolóedényekből szervesanyag maradványokat gyűjtöttünk (9. kép 5). Az egyik nagyméretű gödörkomplexum omladékának elbontásakor összeropant edények darabjaira, ág- és karólenyomatos tapasztás darabokra és szenült gerenda maradványokra bukkantunk (s 52. számú objektum). Mindezek alapján valószínű, hogy a leletanyag restaurálása után a feltárt gödröket funkció alapján is el tudjuk majd egymástól különíteni.

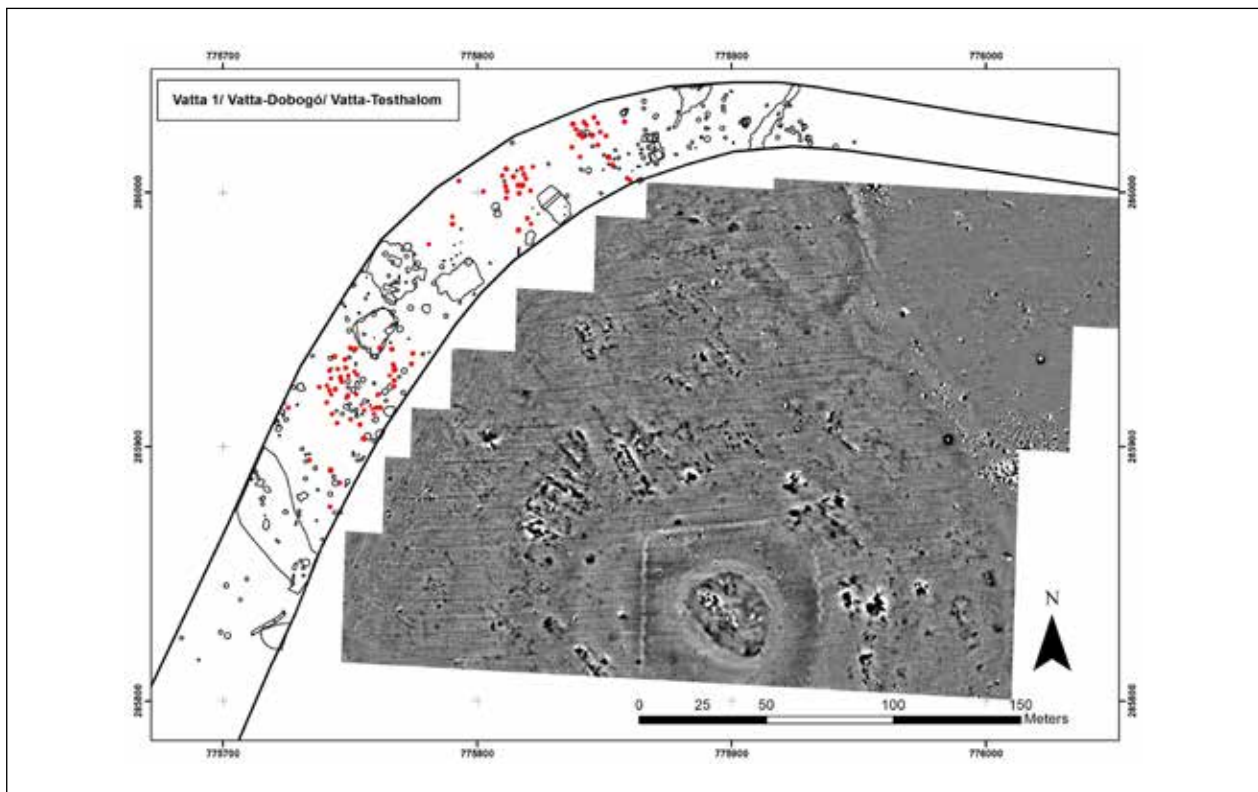
Az ásatási felszínen két csoportban házak falszerkezetéhez kapcsolható cölöplyuk rendszerek kerültek

kibontásra (7. kép). A nyugati csoport esetében a feltehetően több, eltérő korú, de részben egyazon helyen álló épület oszlophelyeinek kevert struktúráját hozta felszínre a kutatás. Az alább mellékelt képen egy rekonstrukciós lehetőséget ábrázoltunk (8. kép). Ettől keletre, három nagy gödörkomplexum és egy viszonylag objektummentes terület után három további házat véltünk felfedezni. Az épületekre jellemzően hármascölöpszerkezet utal. A keleti csoport esetében északi részükön ez jól követhető, míg a déli részen csak a középső oszlopsor húzódik tovább, utalva azok hosszára. A két, viszonylag jól rekonstruálható épület méretei 8×20 méteresek. A cölöplyukak által kirajzolódó tájolások megegyeznek a geofizikai felmérésen látható hálalapok tájolásával.

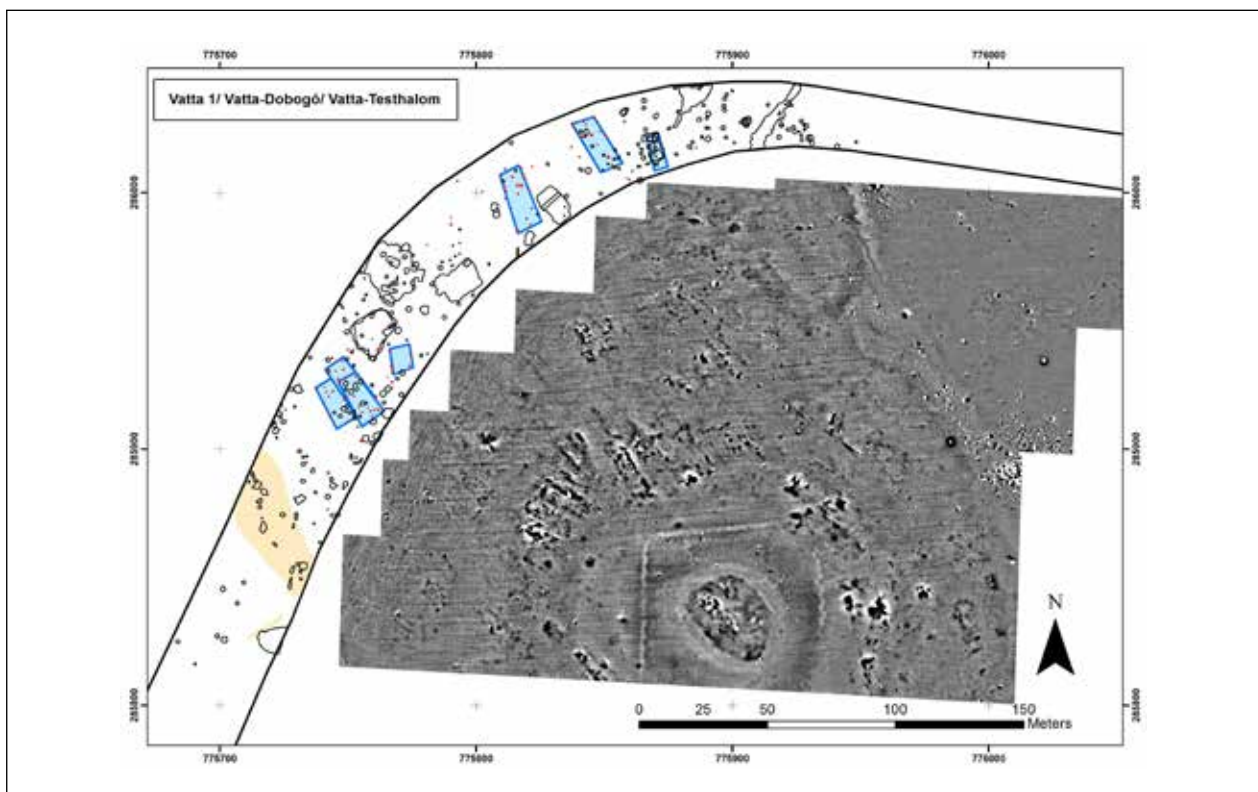

6. kép. Vatta bronzkori települési halma a 2. katonai felmérésen

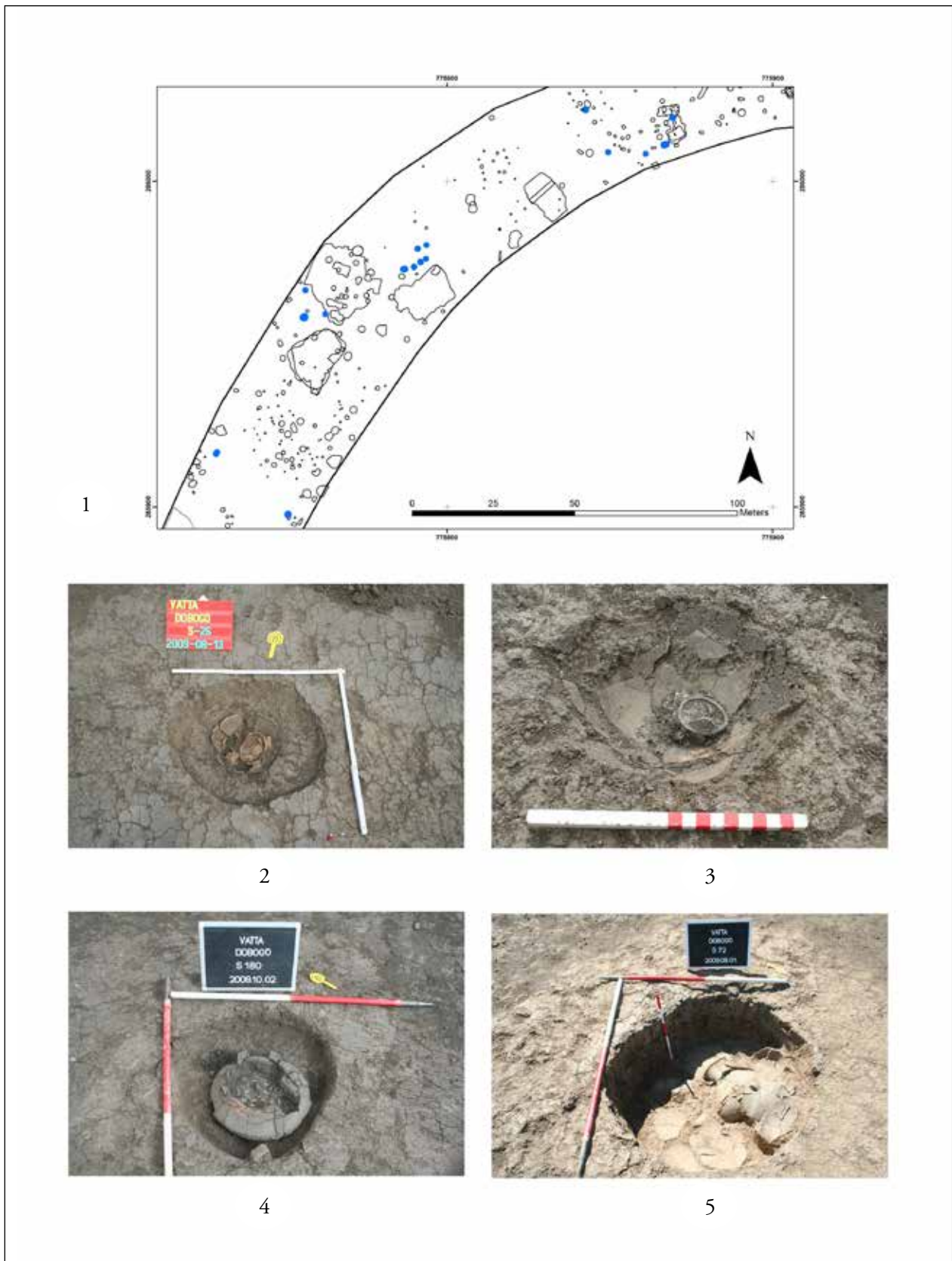
Fig. 6. The Bronze Age settlement mound at Vatta, as marked on the Second Military Survey

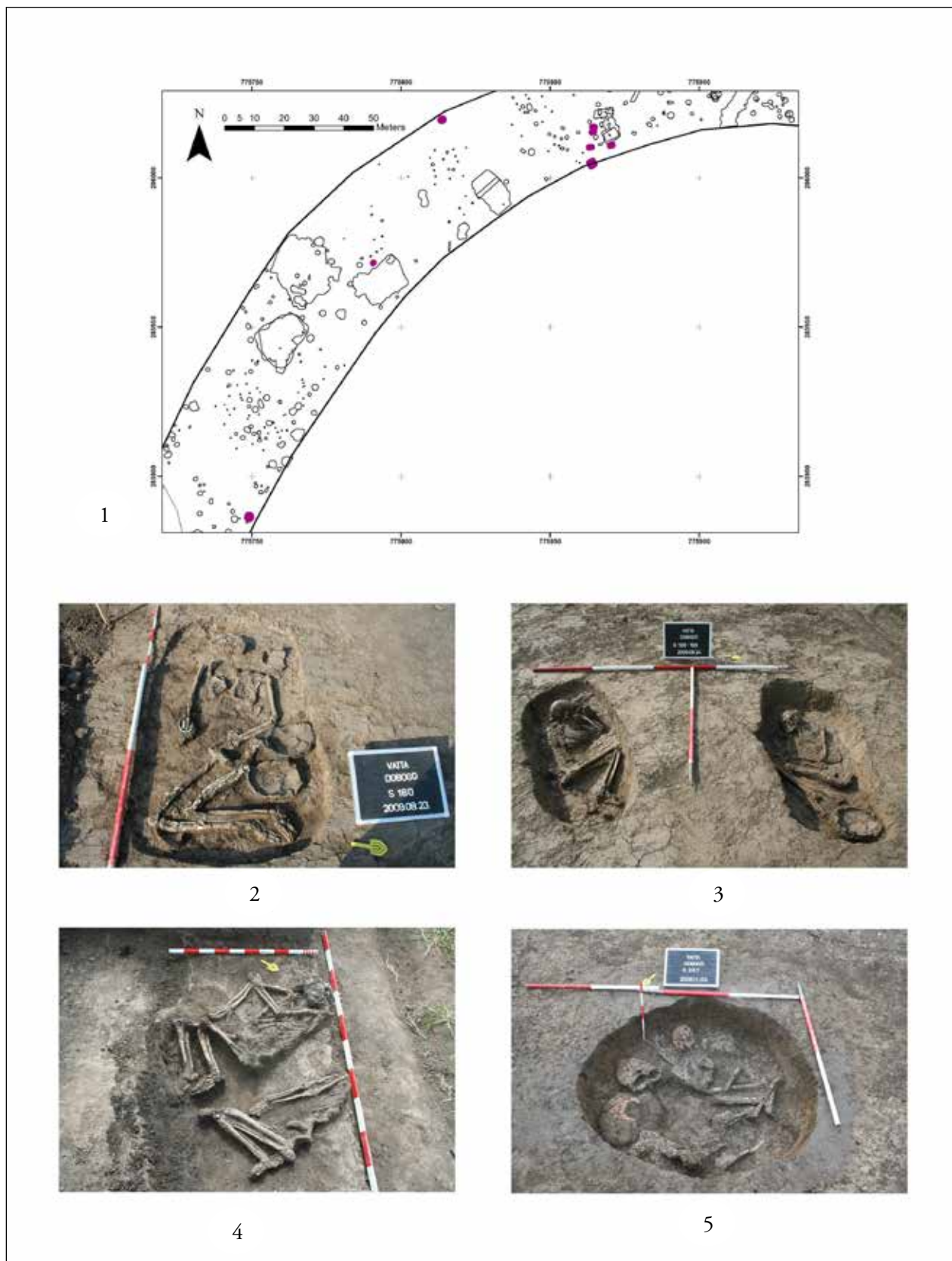
7. kép. Vatta 1. lelőhelyen feltárt házakat jelölő cölöpstruktúrák (piros) és a geofizikai felmérés összehasonlítása
 Fig. 7. Comparison of the geophysical survey with the pile structure traces representing the houses at site 1 (marked red)

8. kép. Vatta 1. lelőhelyen a cölöplyukak alapján feltételezett házhelyek és a geofizikai felmérés összehasonlítása
 Fig. 8. Comparison of the geophysical survey with a possible reconstruction of the houses at site 1 marked by postholes

9. kép. 1: Vatta 1. lelőhely hamvasztásos sírjainak helyzete; 2–3: s26. urna sír; 4: s180. urna sír; 5: s72. tároló gödör
 Fig. 9. 1: The situation of cremation burials at site 1; 2–3: excavation photography of urn burial s26; 4: urn burial s180; 5: storage pit s72

10. kép: 1: Vatta 1. lelőhely csontvázás sírjainak elhelyezkedése; 2: s160. sír; 3: S166. és 169. sírok,
4: s374. sír; 5: s257. gödör temetkezés

Fig. 10. 1: The situation of skeleton burials at site 1; 2: burial s160; 3: burials s166 and 169; 4: burial s374; 5: pit burial s257

Temetkezések

Az ásatások eredményeként nem csupán a bronzkori település szerkezetére, hanem a korszak temetkezéseire vonatkozóan is új információk birtokába jutottunk. A feltárás területén egyértelműen meghatározhatóan tizenhat hamvasztásos sír került elő. Ezek nagy része a kora bronzkori hatvani kultúra urnasírja (9. kép 1–4). Több objektum esetében a pontos rítus besorolása (urnás/szórthamvas) nem volt lehetséges a gépi humuszosítás romboló hatása miatt. Az urnasírok közül hat az ásatási felszín középső, viszonylag objektummentes részén egy csoportban helyezkedett el, a többi esetében nem mutatható ki semmilyen rendszer. Külön említést érdemel az a sír, amelynek textildíszes urnájában két kisméretű edényt, egy öblös hasú csuprot és egy jellegzetes hatvani stílusú, bordadíszes kis korsót találtunk. Ezek felszedése után az urna alján, a hamvakon egy jó megtartású, kettős spirálisban végződő, kisméretű bronz huzalkarperecre bukkantunk (s26. számú sír, 9. kép 2–3). A tizenhat hamvasztásos sírből még kettő tartalmazott ékszereket, az egyikben négy bronzlemezke (s46. számú sír), a másikban öt kis bronz karika hevert a hamvak között (s70. számú sír).

A füzesabonyi kultúra csontvázas sírjainak feltárását is nehezítette a gépi bolygatás. Nyolc K-Ny-i tájolású zsugorított temetkezés került elő (10. kép). Ezek közül öt sír csoportot alkotva a keleti házcsoport keleti oldalán, míg a másik három temetkezés a feltárási területen elszórtan jelentkezett. Előfordult, hogy csak a koponyát és egy bronz huzalkarikát találtunk a sírgödörben (s19. számú sír), máskor pedig csak a csontok lenyomatából rekonstruálhattuk a váz elhelyezkedését. Leggazdagabbnak az a női sír bizonyult, ahol az elhunytat bronz ékszereivel (karperec, hajkarika) és mellékletként négy edénnyel indították túlvilági útjára (s160. számú sír, 10. kép 2). A férfisírok közül mindössze egy volt, amelyben több edényt is találtunk (s257. számú sír). Az ásatási terület szélén egy kettős temetkezést is feltártunk (s374. számú sír, 10. kép 4), amely nem egyedülálló a lelőhelyen. Szintén két vázat helyeztek az s257. számú sírba, melynek esetében a kerek gödör, a csontvázak egymásra merőleges helyzete és a szokatlan fazékmelléklet miatt a normál síroktól eltérő különleges rituáléval számolhatunk (10. kép 4).

A vattai jelenségekhez hasonló jellegzetességeket is felmutató párhuzamok (KISS ET AL. 2014, 4–5) is bizonyítékot szolgáltatnak arra vonatkozóan, hogy a településen belüli objektumokban (gödör, árok) talált csontvázak nem szabályos temetkezési szertartás

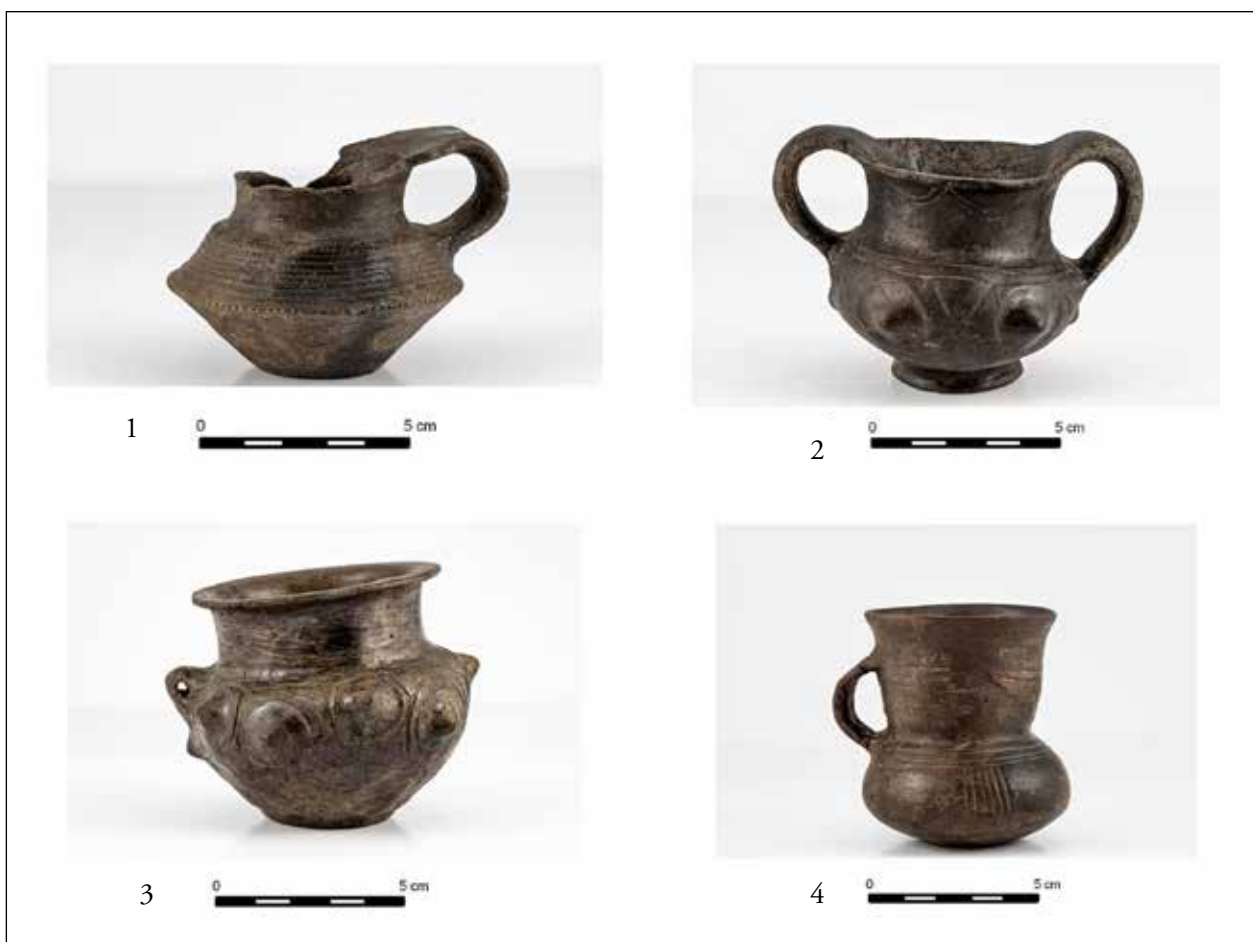
során kerültek elhantolásra, mivel a korszakban jellemző módon az adott közösségnek minden bizonynyal a lakóhelytől elkülönülő temetője volt.

A feltárás során előkerült további két, ÉNy-DK-i tájolású, jobb oldalán fekvő, zsugorított, melléklet nélküli csontváz (s109. és s279. számú sírok), amelyek feltételezésünk szerint a lelőhely legkorábbi, újkőkori időszakába sorolhatóak. Egyikük koponyája fölött a betöltésben egy kisméretű, pattintott kőpenge hevert, amelynek sírhoz tartozása egyelőre kérdéses.

Kronológia

A Herman Ottó Múzeum régészeti gyűjteményében található, az első ásatásból származó tárgyak esetében is megállapítható, hogy a Kalicz Nándor által közölt hatvani stílusú anyagon kívül a füzesabonyi kultúra jellegzetes, késői anyaga is előkerült a lelőhelyről (11. kép). Ezek között megtaláljuk fazekasságuk jellegzetes karcolt és besimított díszű, éles vagy lekerekített hasvonalú kis korsóit, Halsütő tálát, szűrőedényt, fedőket, parázsborítót, agyag kanalakat, nehezékeket és kocsikerekeket, valamint agancseszközöket, obszidián- és kovapengéket (HOM Rég. Ltsz.: 53. 455. 1–43.)

A 2009–2010. évi ásatások során túlnyomórészt a hatvani, a füzesabonyi és a pilinyi kultúrák jellegzetes házi- és díszkerámiáival találkozhattunk. A plasztikus díszítésű tárolóedények, erjesztő, pácoló edények, a nagyméretű, vastagfalú, hordozható tűzhelyek töredékei, az oszlopszerű „agyaglábak” (szerkezeti elemek?), az ág- és karólenyomatos paticsdarabok, kúp alakú agyagnehezékek, kocsikerekek, kiegészíthető korsók, csuprok, miniatűr edénykéik, stb. jelentős számban fordulnak elő a kerámiaanyagban. Külön kiemelés érdemelnek ugyanakkor az egyedi tárgyak: egy aszkosz összeállítható töredékei, agyag kocsimodell, ép és töredékes agyag figura (egyiken bebökődött csüngődísz), hegedű alakú agyag figura (KIRÁLY–KOÓS–TARBAY 2014), számos agyag állatszobrocska, gazdagon díszített agancs zabla oldaltag és miniatűr edénykéik, köztük talpgyűrűs edény is. Az objektumokból egy-egy bronz ékszer is előkerült: pántgyűrű, spirálgyűrű, hajkarikák, ruhatűk, bronzlemez, amelyeket a településen belül elveszített, törött tárgyként értelmezhetünk. A leletanyag restaurálása sajnos még nem történt meg, azonban annyit feltételesen megállapíthatunk, hogy a középső bronzkori füzesabonyi kultúra talpgyűrűs edényeinek jelenléte a település anyagában kronológiai szempontból a kései, koszideri időszak felé mutat (Koós 2017).

11. kép. Seckendorff Hermann ásatásából származó tárgyválogatás. (Fotó: Baranczó Benedek, Herman Ottó Múzeum)
 Fig. 11. Assorted assemblage from the Seckendorff Hermann excavation. (Photo by Benedek Baranczó, Herman Ottó Museum)

VATTA-TELEK-OLDAL DŰLŐ / VATTA 3. LELŐHELY FELTÁRÁSÁNAK EREDMÉNYEI

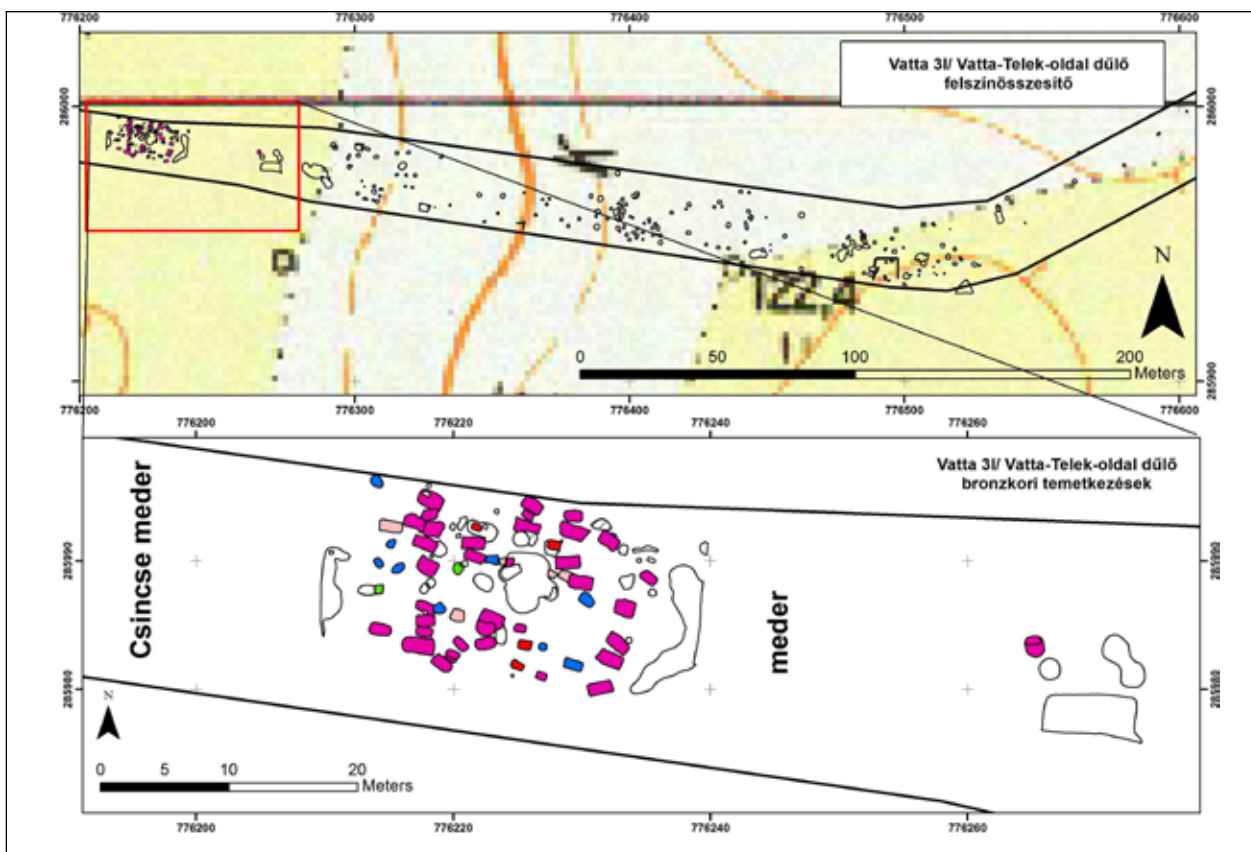
A Vatta-Telek-oldal-dűlő lelőhelyen keleti irányban húzódó nyomvonalon történt feltáráson összesen 282 objektumot dokumentáltunk (12. kép). Az ásatás területét két jól elkülöníthető részre oszthatjuk. Az ártéren, annak az egykori, kiterjedt mocsárvilágból kiemelkedő, szigetszerű szárazulatán létesített temetőt Vatta-Testhalom településének középső bronzkori közössége. A temetőben korábbi megtelepedésre utaló leletanyagot (AVK és késő rézkori badeni kultúra) és egy kora rézkori temetkezést is találtunk, míg a temető bizonyos sírjait a késő bronzkori telepobjektumok metszették.

A keleti oldalon egy, a térképeken nem azonosítható kisebb vízfolyás választotta le ezt a kis kiemelkedést a Csincse-patak teraszától (13. kép). Az itt feltárt szelvényrészben egy őskori és egy bronzkori anyagnyerő

gödör, számos késő bronzkori települési objektum (pilinyi kultúra) és egy késő szarmata épületmaradvány került elő. A temetőhöz ezen a területen csak egy kettős sír tartozott. Ezt tekinthetjük a legkeletebbi temetkezésnek. A településobjektumok anyaga még feldolgozatlan, az eddigi adatok nem utalnak a középső bronzkori település folytatására a Csincse-patak keleti partján.

A középső bronzkori temető

A középső bronzkori temetőt közel 450 m² (30 m hosszú, 15 m széles) területen kutathattuk (12. kép). Ennek során megállapítottuk, hogy észak és dél felé a temető folytatódhat a nyomvonalon kívül is. Nyugaton a Csincse-patak szürke iszapos, tömör öntéstalajú árterét jelző talajváltás rajzolta ki Vatta 3. lelőhely végét. A keleti határt jelző vizes mélyedéstől keletre feltártunk egy kettős sírt, amit még a temetőhöz tartozónak vélünk. A Csincse-patak keleti partjára azonban a temető már nem terjedt ki.

12. kép. 1: Vatta-Telek-oldal-dűlő/Vatta 3. lelőhely összesítő térképe; 2: a feltárási felszín keleti felén elhelyezkedő bronzkori temetkezések, lila: csontvázás sírok, kék: szórthamvasztásos sírok, zöld: urna sírok, narancs: szimbolikus sírok, rózsaszín: bizonytalan rítusú sírok, fekete körvonal: egyéb jelenségek

Fig. 12. 1: Integrated illustration of Vatta-Telek-oldal-dűlő; 2: Bronze Age cemetery burials located on the east of the excavation, purple: skeleton burials, blue: unurned burials, green: urn burials, orange: symbolic burials, pink: burials of uncertain rites, black outline: other features

A temető területén összesen hatvan bronzkori sírt tártunk fel.

A füzesabonyi kultúrához biztosan negyvenöt sír köthető, ebből harminckilenc csontvázás, négy szimbolikus és két szórthamvas rítusú temetkezés (s143, s220. számú sírok). Több esetben bizonytalan a rítus (s35, s69, s95, s142. számú sírok), illetve a bolygatások miatt egyes edénycsoportok értelmezése is kérdéses (pl.: s16. számú sír). Hét szórthamvas rítusú sír a hatvani kultúrához tartozik. Két, urnasírként meghatározott temetkezés hovatarozását a bronzkoron belül csak a kerámia elemzése után lehet majd pontosítani (s39. és s89. sírok). Az s254. szórthamvas sírban nem maradt kerámia, ezért azt nem lehet pontosan datálni a későbbiekben sem. A hamvasztásos sírok nagy része és szórvány őskori kerámia a szelvény É-i sávjában a tarlósinttől kb. 20–30 cm mélységben meghagyott, 12×6 m-es humusztömbből került elő, melyet ásonyos módszerrel tártunk fel.

A rendelkezésre álló, relatíve keskeny feltárási szelvény miatt a temető szerkezete csak hozzávetőlegesen határozható meg. Ennek alapján a sírok közel É–D-i irányú sorokba rendeződtek. A sírgödörök lekerekített sarkú téglalap alakúak, függőleges oldalfallal.² Néhány esetben a sírgödörök aljának összeszűkülése, padkás kiképzése esetleg az egykori koporsóra utalhat. A legtöbb sírgödör oldalán érzékelhető volt egy sötét-sárga, kemény, a betöltéstől jól elváló tapasztásfelület. A csontvázak általában jó megtartásúak, zsugorított helyzetűek. Nem jellemző a lábak magasra, a könyökhöz való felhúzása. A behajlított karok helyzete eltérő, pl. a kézfejek lehettek az arc előtt, ritkán a fej alatt.

Itt is megfigyelhettük a füzesabonyi kultúra szigorú temetkezési rendjét, miszerint ellentétes oldalukra és fejjel eltérő irányba temették el a férfiakat (jobb

² Az 50 cm-nél mélyebb sírokat a talajvíz miatt folyamatos szivattyúzással tudtuk csak kibontani, ez korlátozta a megfigyelési lehetőségeket.

13. kép. Vatta-Telek-oldal-dűlő bronzkori temetőjének elhelyezkedése a Csincse-patak vízjárta területének egyik kis kiemelkedésén

Fig. 13. The situation of the cemetery at Vatta-Telek-oldal-dűlő, located on a small outcropping in the floodplains of the river Csincse

oldalukra), illetve a nőket (bal oldalukra). A sírok tájolása azonban eltér a füzesabonyi temetőben csaknem általános É–D-i vagy D–É-i iránytól. Lelőhelyünkön Ny–K-i (férfiak), vagy K–Ny-i (nők), illetve ettől kevésbé vagy jobban eltérő ÉNy–DK/DK–ÉNy-i tájolás jellemző. A temetőben több olyan sírpárt is elkülöníthettünk, amelyek szorosan egymás mellett lévő, eltérő fektetésű, tehát eltérő nemű személyek sírhelyei voltak: s2–s3, s17–s130, s111–s106, valamint az s110–s125. számú sírok. Többes temetkezés két esetben fordult elő: azonos tájolással és fektetéssel két, különböző korú kisgyermek nyugodott egy sírban (s7–s133. számú sír). A temető többi sírjától keletre, kb. 20–22 m-re a Csincse-patak keleti magaspártjának lejtőjén fejjel ellentétes irányban feküdt két – feltehetően ellentétes nemű – kisgyermek (s41–s187. számú sír). A csontvázas rítusú sírok között négy esetben sírrablás nyomait tapasztaltuk.

A korhasztásos rítusú sírokba 1–6 edényt helyeztek el, ez megfelel a korszak mellékletadási szokásainak

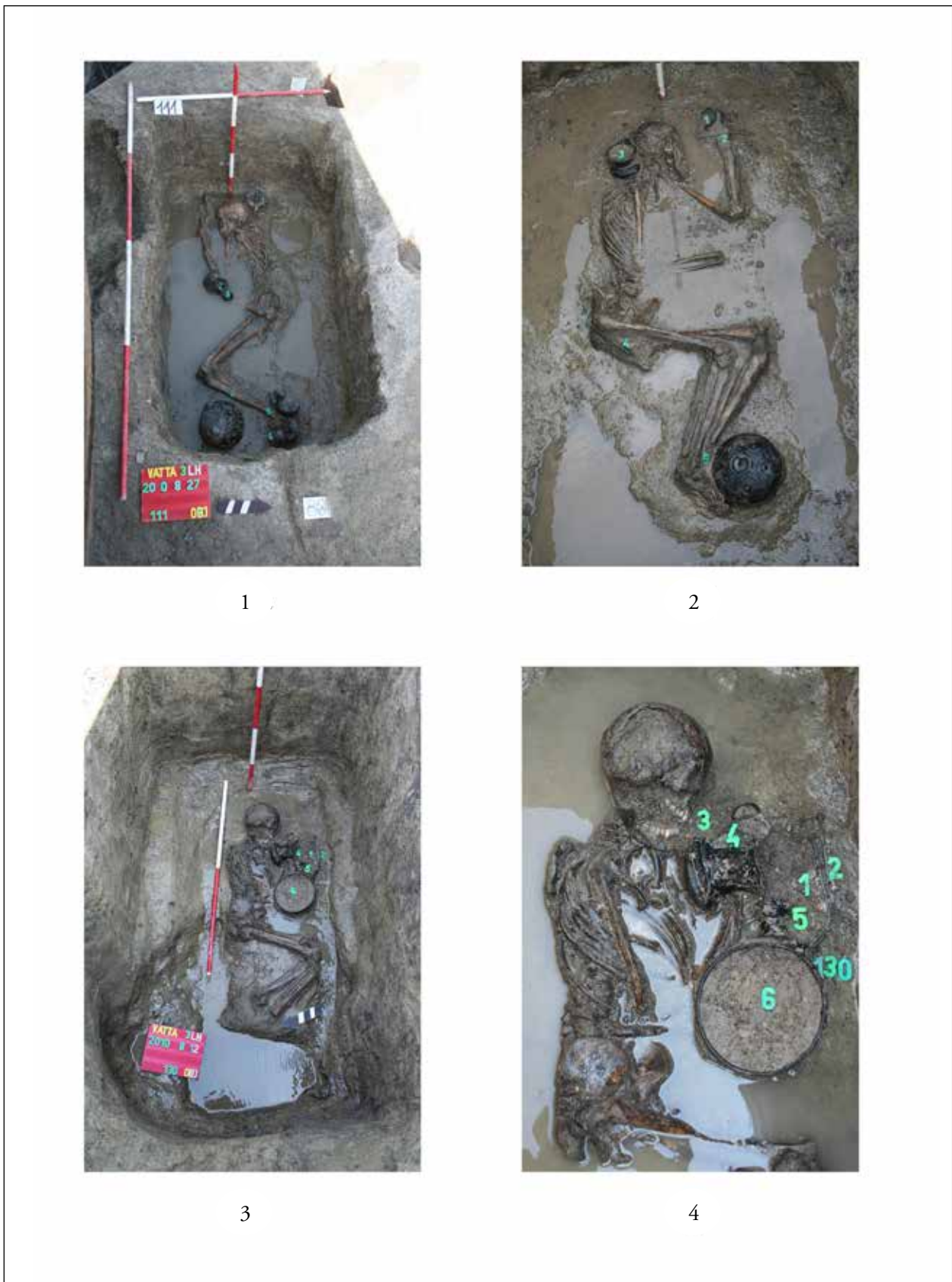
(DANI ET AL. 2016, 229; Koós 1991; 2006). A kerámiamellékletek elhelyezkedése jellemzően az alsó lábszárak környezetében, és/vagy a medence, ill. hastájék előtt, és/vagy a fej mellett figyelhető meg. A fejnél (a koponya mellett vagy a nyak mögött) általában egy edény állt. A behajlított alkarcsontokra támasztva vagy fektetve is találkozunk 1-2 korsóval, ill. bögrével. Ha egyetlen edény került a sírba, az bögre vagy korsó volt a fej mellett vagy az alsó lábszár, lábfejek környezetében. Az s224. sírban a dísztalat a sír oldalfalának támasztották. Jellemző edénykombinációk a tál–korsó–bögre; tál és egy-két korsó vagy bögre; tál–1-2 bögre–1-2 korsó; korsó–bögre; két, méretében eltérő korsó vagy bögre. A tálban több esetben találtunk bögrét vagy kis korsót. A sírkerámia sötétszürke, fényezett, túlnyomórészt magas fényű, gondosan kidolgozott, kiváló minőségű (14. és 18. kép).

A bronz tárgyakat gömbös és kúpos fejű, hurkos fejű fűzőtüsk és egy visszapödrött szélű, lapát fejű tű képviselik, amelyek azonban nem viseleti helyzetben voltak, hanem feltehetően halotti leplet rögzíthettek (15. kép). Tizenegy sírban fordultak elő tűk, számuk egy-három, általában a fej körül, a karcsontok környezetében, egy esetben azokra merőlegesen a kézfejek vonalában, továbbá a combcsontoknál vagy a medence mögött. Három tűt három sír tartalmazott. Felnőtt és gyermek sírokban egyaránt találkozunk ezzel a tárgytípussal. A gyerekek mellett egy, a felnőttek mellett 2-3 darabot tártunk fel. A kúpos fejű tűk feje, nyaka, szára is rovátkolással (körbefutó vonalkötegekkel, háromszögekkel) díszített. A tűk környezetében néhány kisebb bronz spiráldarab és gömb alakú gyöngy került elő, egy-két esetben apró borostyán gyönggyel együtt.

Az s 97. számú gyereksírban, ami a kirablott s110. sír déli szomszédságában helyezkedett el, csónak alakú, tömör arany hajkarikát találtunk a koponya jobb oldalán (15. kép). E tárgy alapján szerepel Vatta 3. lelőhely a középső bronzkor aranyhorizontjának elterjedési térképén (DANI ET AL. 2016, Fig. 12).

Négy szimbolikus sírban sem hamvakat, sem embercsontot nem találtunk, csupán 1–4 edényt helyeztek a kisméretű, lekerekített sarkú téglalap alakú, viszonylag sekély sírgödörökbe (s19, s79, s105, s123. számú sírok). Mellékleteik alapján ezek a sírok is a füzesabonyi kultúra időszakába sorolhatók.

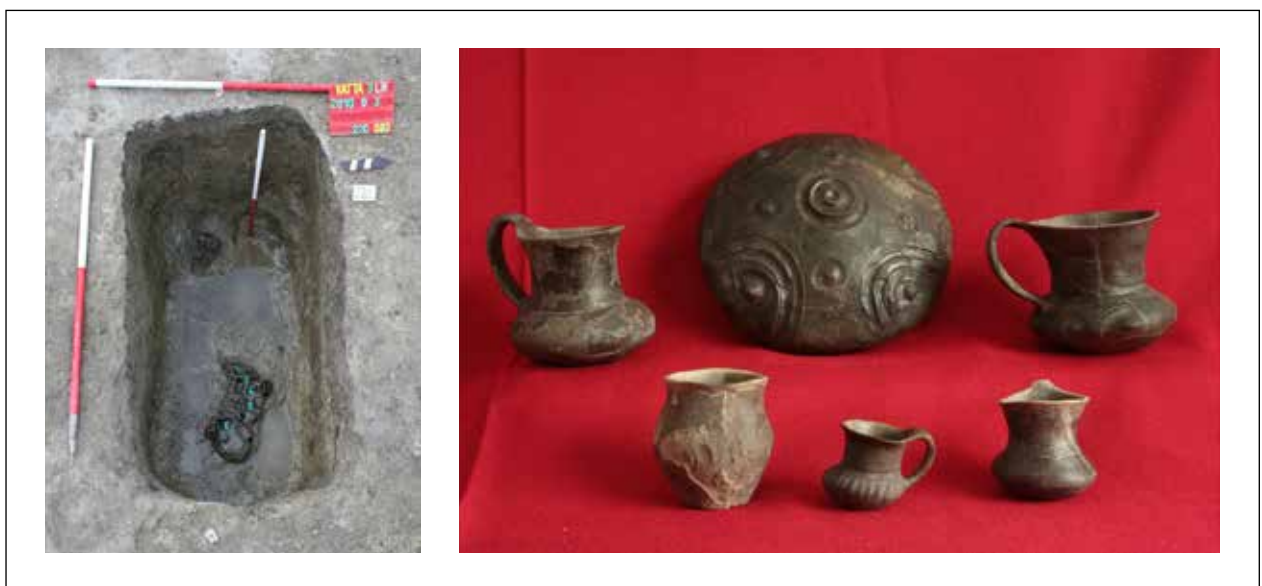
A temető egyik különlegességét az adja, hogy egy kocsimodellt, valamint egy továbbinak a töredékét is feltártuk. Az egyik ép, kisméretű példány az s123. sírból került elő (18. kép 3), míg a másikat az s35. számú teljesen üres sírgödör rejtette.

14. kép. Vatta-Telek-oldal-dűlő, 1: s111. sír; 2: S102. sír; 3: s130. sír; 4: s130. sír, részletfotó
Fig. 14. Vatta-Telek-oldal-dűlő, 1: burial s111.; 2: burial s102.; 3: burial s130.; 4: burial s130 detail photograph

15. kép. Bronz tűk és a 97. sír arany hajkarikája Vatta-Telek-oldal-dűlő lelőhelyről. (Restaurálás és fénykép: Ásatárs Kft.)
 Fig. 15. Bronze pins and a golden hair ring from burial s97, Vatta-Telek-oldal-dűlő. (Restoration and photography: Ásatárs Ltd.)

16. kép. Vatta-Telek-oldal-dűlő, s220. szórthamvasztásos sír és mellékletei. (Restaurálás és fénykép: Ásatárs Kft.)
 Fig. 16. Vatta-Telek-oldal-dűlő, unurned burial s220 and its grave goods. (Restoration and photography: Ásatárs Ltd.)

17. kép. Vatta-Telek-oldal-dűlő, s6. szórthamvasztásos sír és mellékletei. (Fotó: Baranczó Benedek, Herman Ottó Múzeum)
 Fig. 17. Vatta-Telek-oldal-dűlő, unurned burial s6 and its grave goods. (Photo by Benedek Baranczó, Herman Ottó Museum)

A temetőből tíz szórthamvas rítusú sír is napvilágra került. Ezek közül kettőbe mellékletként a füzesabonyi kultúra edényművességének jellegzetes fazekas termékeit tették. Az s220. számú sírban mély, téglalap alakú, a csontvázaz temetkezésekre jellemző gödörben két csoportban helyezkedtek el az edények (16. kép). Egy behúzott peremű tál töredékei szinte beborították a hamvakat. A mellékletek véleményünk szerint a füzesabonyi kultúra klasszikus időszakára keltezhetők.

Jóllehet ebben a korszakban még nem jellemző a csontvázastól eltérő temetési rítus, ezzel szemben az s143. számú sír mellékletei a bodrogszerdahelyi/Streda nad Bodrogom (SK) temető kerámiaformáinak jellegzetes vonásait hordozzák (POLLA 1960). A füzesabonyi kultúra késői, bodrogszerdahelyi fázisában a hamvasztás már megjelenik a kultúrán belül.

Az s254. számú sírből csak hamvak kerültek elő, így annak kulturális hovatartozása kérdéses.

A szórthamvas sírok másik csoportja a hatvani kultúrához köthető (s1, s6, s36, s55, s75, s98 és s101. sírok). Közülük bolygatatlanóságuk és edénymellékleteik miatt kiemelendők az s6. (17. kép), s36. és az s55. számú temetkezések.

Mindhárom sírből került elő bikónikus testű edény (17. kép). Ezek alja hirtelen szűkül, nyakuk és hasuk nem válik el élesen, peremük vízszintesen kihajlik, valamint két, háromszög alakú szalagfül ül a nyakon. Mintakincsük egységes stílust követ. Ezek a díszítések a peremtől a hasvonalig borítják az edények felületét, amelyek kettes vagy hármas, vízszintesen

futó besimítás csoportok, sok esetben alul és felül apró bebökődésekkel, bevagdolásokkal tagoltan. A has felső részén futó besimításokat hármas csoportokban, egymás mellett ülő árkolt bütyökdiszkek szakítanak meg. Ugyancsak kedvelt és gyakori díszítések a ferde bekarcolásokkal kitöltött háromszögek. Az s55. számú sírből előkerült példány nyakán létra motívum is látható. Az s6. és az s36. sírből származó edények hasvonal alatti részén textilminta figyelhető meg, amely a hatvani stílusú díszítőművészet jellegzetessége (TÁRNOKI 2010, 52). Ezek az edények formájuk és mintakincsük alapján a késő hatvani időszakot képviselik. Párhuzamaik is erre utalnak. Bogács-Pázsagpuszta telepéről ismerünk azonos formájú és díszítésű edényeket (MENGYÁN 2018, Fig. 9–11, Fig. 12/2), illetve távolabbi párhuzamként többek között Jászdózsa-Kápolnahalomról említhetünk töredékeket (STANCZIK 1988, 37. t. 1, 93. t. 2–4, 105. t. 3, 121. t. 1).

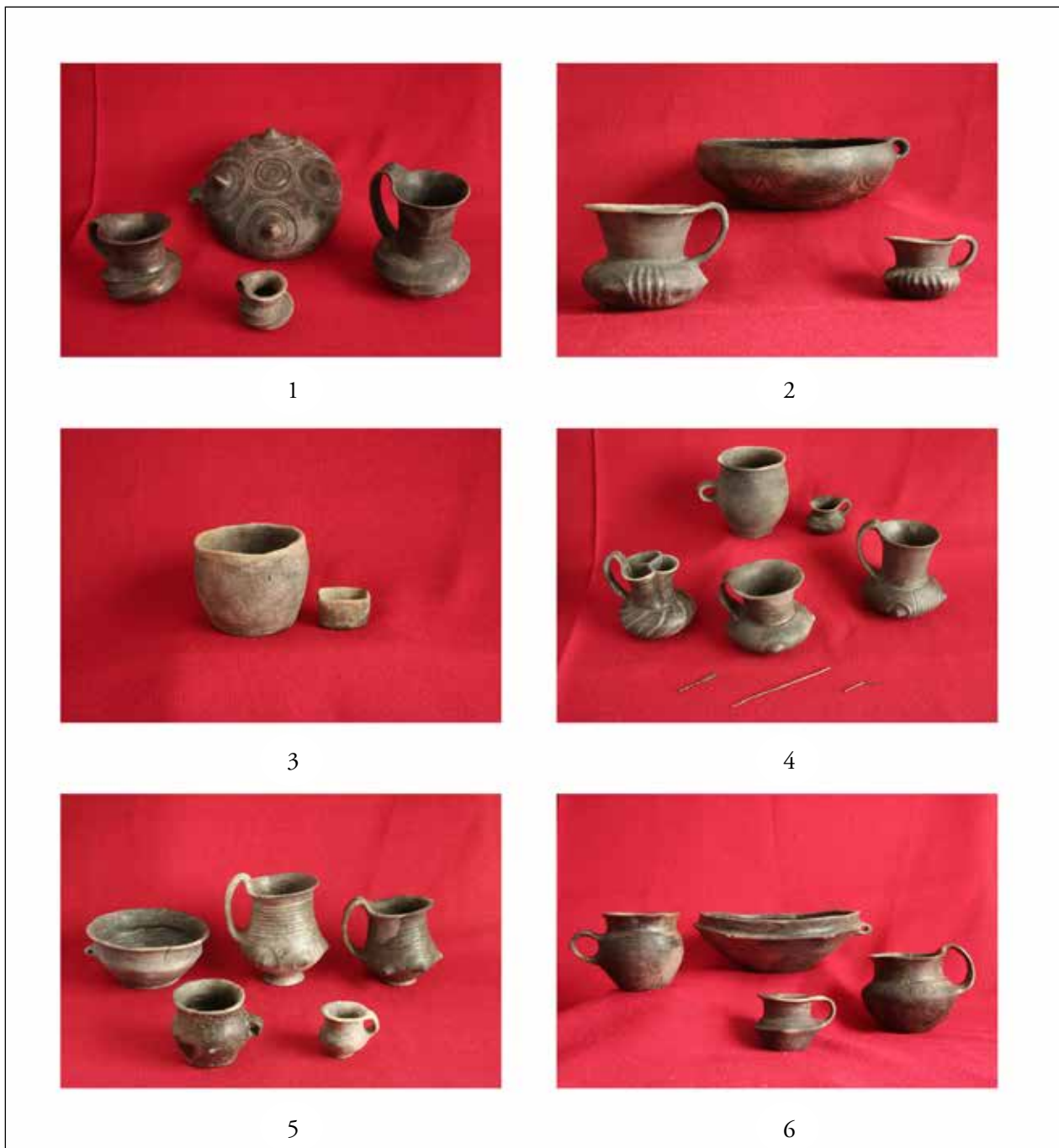
Az előkerült svédisisak alakú tálak (s6. és s36. számú sírok) szintén a hatvani fazekasság termékei (17. kép). A Vattán feltárt két tálon egységes motívumkombinációk figyelhetők meg (válluk alatt dupla besimításból kialakított füzérmotívum fut, hasukon lencsében ülő bütyökdiszkek, lencsediszkek, bevagdósások és kis besimítás csoportok láthatók, míg aljukon hármas és négyes besimításból kialakított koncentrikus körminta figyelhető meg), amelyek közül az s6. sír példányának pontos párhuzama Bogács-Pázsagpusztáról ismert (MENGYÁN 2018, Fig. 21). A két tál tipológiailag éppúgy a késő hatvani időszakba sorolható

lelőhelyekhez kapcsolható, mint az előbb említett Bogács-Pazsagpuszta (MENGYÁN 2018, Fig. 18, 20), illetve Tószeg-Laposhalom (BÓNA 1980, Abb. 17–21).

Az s6. sír amphorájának formája általánosnak mondható, díszítései azonban jól meghatározható stílust mutatnak (17. kép). A bevagdosással övezett árkolt bütykök a késő Vatya időszak edényeinek gyakori

díszítései, innen kerülhettek át a hatvani és füzesabonyi kerámiastílusba (TÁRNOKI 2010, 52–53). Ugyanakkor a bajuszdísz a hatvani kerámiaművéség jellegzetes motívuma (TÁRNOKI 2010, 52).

A kétféle azonosítható bögrétípus szintén a hatvani és a füzesabonyi formakincssel mutat rokonságot (17. kép): az egyik egy nyomottgömbös hasú, hosszú,

18. kép. Vatta-Telek-oldal-dűlő, 1: 92. sír leletei; 2: 102. sír leletei; 3: 123. sír leletei; 4: 111. sír leletei; 5: 225. sír leletei; 6: 16. sír leletei. (Restaurálás és fénykép: Ásatárs Kft.)

Fig. 18. 1: burial 92. finds; 2: burial 102. finds; 3: burial 123. finds; 4: burial 111. finds; 5: burial 225. finds, 6: burial 16. (Restoration and photography: Ásatárs Ltd.)

tölcséres nyakú típus egy szalagfüllel, mely a perem alól indul és a has felső részére támaszkodik. Nyakán, a fül indításával egy vonalban öt darab bekarcolás fut körbe, a fül támasztásánál pedig szintén ilyen díszítés látható. Ez alatt, három helyen, nyolc darab ferde bekarcolásból álló csoport található. Ez a forma általánosnak mondható a hatvani kerámiastílusban (KALICZ 1968, Taf. CXXIX/8b1, 8a5).

A másik típus hasa szintén nyomottgömbös, nyakuk azonban rövid, tölcséres, míg peremük vízszintesen kihajlik (17. kép). Egy füllel rendelkeznek, mely a peremből indul és a has felső részére támaszkodik. Hasuk függőleges besimításokkal tagolt, az s36. számú sír bögréjének hasán pedig három helyen két-két borda fut függőlegesen körbe. Ez a forma a hatvani és a füzesabonyi stílusban is feltűnik (KALICZ 1968, Taf. CXXIX/8g1, KALICZ 1984, Taf. LII/24, KOVÁCS 1984, Taf. LXV/12.), míg a bögrék hasának függőleges besimításokkal való borítása inkább a füzesabonyi kerámiastílus jellegzetessége (TÁRNOKI 1996, 46).

A szórthamvas sírok jellegzetességei a nagyon durva kőzúzalékkal soványított, világosbarna kis csuprok. Formavilágukban a hatvani kultúrához köthetők jellegzetes késő hatvani edénytípusokkal, de önállóan is megjelennek mellékletként.

A fenti hét szórthamvasztásos rítusú sír edénymellékletei között tehát a hatvani kultúra késői időszakának formái és díszítőmotívum-kombinációi jelennek meg (17. kép). Ezek az edények így módon a középső bronzkor második felére, illetve annak utolsó szakaszára, a koszideri időszakra datálhatók. A temetőben több szuperpozíció is előfordult, amelyek nagyban segíthetik a temető belső időrendjének megállapítását a teljes kerámiaanyag feldolgozása után.³

Összességében a Vatta-Telek-oldal-dűlő lelőhelyen feltárt temetőrészletet a füzesabonyi kultúra klasszikus periódusára keltezhetjük, amit még a késői, ún. Bodrogszerdahely/Streda nad Bodrogom-fázisban is használtak (18. kép). Ennek az időszaknak az edényművészete a bodrogszerdahelyi temető (POLLA 1960) és a füzesabony-öregdombi tell-település legfelső rétegének leletanyagával is szoros tipológiai egyezést mutat (SZATHMÁRI 2011).

VATTA-TESTHALOM GEOFIZIKAI KUTATÁSÁNAK ÉS LÉGIFÉNYKÉPEZÉSBŐL SZÁRMAZÓ ADATAINAK BEMUTATÁSA

A Civertán Bt. által 2010 folyamán készített légifelvétel talajjelei hasonló struktúrákat mutatnak, mint amit más Bükk-hegylábi és Borsodi-síksági településnél is megfigyelhettünk (3. kép; KIENLIN–FISCHL–PUSZTAI 2018). A központi részt széles árok veszi körül, ezen kívül figyelhető meg világos talajjelekkel jelölt, zónákra osztott, intenzív külső települési rész. Leghatározottabban a nyugati részen észlelhető, hogy egy vöröses talajjel húzódik a települési terület közepén. Ezt a jelenséget megfigyeltük másutt is, de kizárólag a Bükk-hegylábi régióban, ahol egy vörös nyirokréteg található a humusz és a sárga altalaj között. Az árok kiásása során a kitermelt föld egy részét kívülre helyezték és ez okozza az adott terület vörös színét. A külső települési zónán kívül kisebb foltokban további világos talajjelek figyelhetők meg. Vizsgálataink alapján ezen a részen szintén intenzív lakófelületeket feltételezhetünk. A friss szántásban a talajon eső után olyan erőteljesek ezek a jelenségek, hogy határukat kézi GPS segítségével is körbe lehet mérni.

A központi zóna körül megfigyelhető négyzetes szerkezet a geofizikai felmérésen is jól látható (3–4, 8. kép). Több 19. századi térkép is ábrázolja ezt a struktúrát, egy 1889-es kataszteri térképen azonban árok felirattal is ellátták (19. kép). Valószínűleg a bronzkori ároknak a felszínen még látható mélyedésében alakították ki a 19. századi kerítő árkot. Funkcióját nem ismerjük.

A geofizikai felmérés a bronzkori, közelítőleg kör alakú árok szélességét 14–18 méteresnek mutatja. Egységes betöltése a bronzkor utáni fokozatos feltöltődésre utal. A belső, többrétegű települési mag átmérője 41–50 m, ami 0,16 ha területnek felel meg.

Az árok körül 25–30 méter szélességben intenzív külső települési jelenségeket mutat a geofizikai felmérés (3. kép). A légifotó talajjeleinek megfelelően további házakra utaló anomáliák figyelhetők meg csoportokban, koncentrikusan távolodva.

3 A lelőhely leletanyagának restaurálását az Ásatárs Kft. végezte.

19. kép. Az 1889. évi kataszteri térkép kivágata a bronzkori település körüli árok képével
 Fig. 19. Cut-out of the 1889 cadastral map, depicting the ditch located at the site

Az épületek a település egészén ÉNy–DK-i irányúak. A központi résztől K-re és ÉK-re a Tardon és Emődön megfigyelt koncentrikus elrendezés is elképzelhető, de az északi és nyugati részekben inkább párhuzamos házalapok figyelhetők meg. A nyugati házcsoport esetében szuperpozíciót figyeltünk meg. Az eltérő erősségű házanomáliáknak kronológiai oka is lehet, de előfordulhat, hogy az épületek eltérő pusztulási okaihoz köthetők. A geofizikai felmérések alapján az épületek mérete 4,5–6×9–18 méter (KIENLIN–FISCHL–PUSZTAI 2018, 275–277).

A feltárás keleti részén egyértelműen kirajzolódik a település széle. A déli határ ugyanakkor nem igazolható, mert a fasortól délre nem volt lehetőség a kutatásokat elvégezni. A légifelvételek alapján azonban az intenzív külső települési rész itt is bizonyítható. Északon és nyugaton a feltárással érintett területek a település egykori nyugati határát is körvonalazzák (lásd az ásatási eredmények leírásánál), észak felé a feltárt települési jelenségek jelzik az egykori falu folytatását. Tovább északra már a bányameddőhányója fedi a területet.

A geofizikai felméréssel párhuzamosan elvégzett terepbejárás hatvani és füzesabonyi leletanyagot is szolgáltatott.

EREDMÉNYEK, TELEPÜLÉSSZERKEZETI ÉRTÉKELÉS

Az eddig bemutatottak alapján a következő képet lehet rekonstruálni a vattai településről.

Egy ÉNy–DK-i irányú, mindkét oldalán vízfolyással határolt domb déli végében alakították ki a település központi részét. Ezt széles árokkal vették körbe, így határolva el a külső települési résztől. A dombháton ÉNy-i irányban először egy lakóépületekkel sűrűn jellemezhető sávot különíthettünk el, csoportokban álló, ÉNy–DK-i tájolású házakkal. Ezt követően egy kisebb házcsoportokkal és gödrökkel tagolt, lazább szerkezetű települési rész következik. Ennek egy részét a geofizika, északi részét pedig a régészeti feltárás érinti. Az ásatás és a geofizikai felmérés házainak tájolása és méretei egységesek. Egy, a korszakhoz tartozó kút is kibontásra került a feltárási felszín keleti oldalán. A település külső zónájában a hatvani és füzesabonyi kultúra sírcsoportjait is megfigyelhettünk. A sírok és a települési objektumok pontos időbeli viszonyára egyelőre nincs adatunk.

A lakott területtől K-re, a Csincse-patak völgytalpában egy kisebb kiemelkedésen került elő a település temetője. A csontvázas temetkezések nemek szerint ellentétes fektetéssel, K–Ny-i tájolással kerültek a sírba, sírsorokba, csoportokba rendeződve. Egyelőre nincs adatunk a temetőben és az azonos rítussal a településen belül előkerült sírok térbeli különbségének magyarázatára.

A településen előkerült hatvani kultúrához sorolható temetkezések feltehetően az első, hatvani megtelepedésköz köthetők, míg a temetőben napvilágra került szórthamvas rítusú, koszideri korú hatvani stílusú leletanyag a település késői korszakával egykorú. Ez utóbbi sírok anyaga nagy hasonlóságot mutat a bogács-pazsagpusztai településanyaggal. Ez a jelenség vélhetően a vattai közösségbe érkező, eltérő kerámia-tradícióval és temetkezési rítussal rendelkező kisebb számú idegen közösség jelenlétére utal.

A bronzkori település alapítása a hatvani kultúra időszakára tehető. Az előkerült leletanyag alapján a klasszikus és a késői – bodrogszerdahelyi – korú füzesabonyi kultúra közösségei is használták a területet.

Nagy mennyiségben került elő a késő bronzkori pilinyi kultúra leletanyaga is, bár csak kevés objektum köthető kizárólag ehhez a korszakhoz. A Csincse-pataktól K-re fekvő Vatta 3. lelőhely/Vatta-Telek-oldal dűlő települési részén jobbra a pilinyi kultúra objektumaival számolhatunk. Itt jelenlegi ismereteink szerint nem folytatódott a kora és középső bronzkori település. A kerámiaanyag még restaurálatlan, így megállapításaink a későbbiekben módosulhatnak.

A füzesabonyi kultúra nagyszámú ismert lelőhelye között viszonylag kevés olyan van, ahol a település és temető viszonya vizsgálható: vö. Füzesabony-Öregdomb (SZATHMÁRI–GUBA–KULCSÁR 2018), Füzesabony-Pusztaszikszó (KŐSZEGI 1968), Füzesabony-Kettőshalom (SZATHMÁRI 1997), Novaj-Földvár – Novaj-Mezei porta (MENGYÁN 2019), Emőd-Karola-szőlők – Emőd-Istvánmajor (KIENLIN–FISCHL–PUSZTAI 2018, 171–173; KOÓS 1991); Gelej-Pincehát – Gelej-Beltelek dűlő, Gelej-Kanális dűlő (KEMENCZEI 1979; P. FISCHL–REBENDA 2010); Mezőcsát-Pásti domb – Mezőcsát belterületi sírok (KOÓS 1991) Tiszafüred-Ásotthalom – Tiszafüred-Majoroshalom, Tiszafüred-Fertőihalom/Akasztó domb (KOVÁCS 1975); Nižná Myšľa/Alsómislye (SK):

(GAŠAJ 2002, 25–35; OLEXA–NOVÁČEK 2013; 2015; 2017). Ezekben az esetekben a vattaihoz hasonló térbeli szituáció figyelhető meg. A temetők általában a települések megközelítőleg 1 km-es környezetében találhatóak. Ezen ismérvek alapján a közeljövőben feltehetően több temetkezési helyet is lehet a települések alapján – és fordítva – azonosítani.

Kalicz Nándor még a hatvani kultúra tell településeként vezette be a kutatásba a Vatta-Testhalom lelőhelyet. Azonban a korai, múzeumba került leletanyag áttekintése, az ásatásokon feltárt teleobjektumok és egy birituális temetőrészlet, valamint a BORBAS projekt kutatásai során talált felszíni leletanyag mind egyértelművé tették a halom füzesabonyi periódusának meglétét, majd a terület pilinyi időszakban történő használatát is.

A vattai lelőhely komplex szemlélete alapján elmondhatjuk, hogy noha a kutatott terület nagymértékben sérült, valamint számos különböző célú és módszertanú kutatás vizsgálta, a tájban elfoglalt helyzete, településrészeinek egymáshoz való viszonya, temetkezéseinek ismerete, az előkerült leletanyag tipológiai vizsgálata alapján az egyik legjobban ismert középső bronzkori, összetett szerkezetű településünk. Leletanyagának feldolgozása a jövőben tovább bővítheti majd ismereteinket a korszakra vonatkozóan.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A Vatta-dobogói ásatást a Herman Ottó Múzeum, a Vatta-Telek-oldal dűlő ásatását és az ott előkerült leletanyag restaurálását az Ásatárs Kft. végezte el. A geofizikai kutatások a BORBAS projekt keretén belül történtek. A légifelvételeket a Civertán Bt. bocsájtotta rendelkezésünkre. Az ásatások térinformatikai feldolgozását a Herman Ottó Múzeum munkatársai és P. Fischl Klára végezték.

RÖVIDÍTÉSEK

lh. – lelőhely

HOM Rég. Ltsz. – Herman Ottó Múzeum, Régészeti Tár, Leltári szám

IRODALOM

BÓNA István

1980 Tószeg-Laposhalom (1876–1976). *Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve*, 83–107.

DANI, János–P. FISCHL, Klára–KULCSÁR, Gabriella–SZEVERÉNYI, Vajk–KISS, Viktória

2016 Visible and invisible inequality: changing patterns of wealth consumption in Early and Middle Bronze Age Hungary. In MELLER, Harald–HAHN, Hans-Peter–JUNG, Reinhard–RISCH, Roberto (Hrsg.): *Arm und Reich – Zur Ressourcenverteilung in prähistorischen Gesellschaften. Rich and Poor – Competing for resources in prehistoric societies. Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte*. Halle 14/I, 219–241.

GAŠAJ, Dárius

2002 Fortified settlements and their economic life. In GANCARSKY, Jan–GAŠAJ, Dárius: *Między Mykenami a Bałtykiem – Kultura Otomani-Füzesabony*. Muzeum Podkarpackie – Państwowe Muzeum Archeologiczne, Krosno – Warszawa. 21–49.

P. FISCHL, Klára–KIENLIN, Tobias–SERES, Nándor

2012 Bronzezeitliche (RBA1–2) Siedlungsforschungen auf der Borsoder Ebene und im Bükk-Gebirge. Überblick und neue Ergebnisse. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, LI. 23–43.

P. FISCHL, Klára–REBENDA, János Pál

2010 Gelej-Pincehát településstruktúrájának rekonstrukciója. – [Reconstruction of the Bronze Age Settlement Patterns at Gelej-Pincehát.] *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XLIX. 45–80.

P. Fischl, Klára–KOÓS, Judit–MENGYÁN, Ákos–SOMOGYI, Krisztina

2019 Vatta-Testhalom – Assembling the Whole from its Parts. In P. FISCHL, Klára–KIENLIN, L. Tobias (eds.): *Beyond Divides – The Otomani-Füzesabony Phenomenon. Current Approaches to Settlement and Burial in the North-eastern Carpathian Basin and Adjacent Areas*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 345, Bonn. 345–254.

KALICZ, Nándor

1968 *Die Frühbronzezeit in Nordostungarn*. *Archaeologica Hungarica* 45, Budapest.1984 Die Hatvan Kultur. In TASIĆ, N. (eds.): *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens**und Nordbalkans*. Posebna Izdanja 22. Balcanološki Institut SANU, Beograd. 191–215.

KEMENCZEI, Tibor

1979 Das mittelbronzezeitliche Gräberfeld von Gelej. *Régészeti füzetek* Ser. II. No. 20.

KIENLIN, Tobias–P. FISCHL, Klára–PUSZTAI, Tamás

2018 *Borsod Region Bronze Age Settlement (BORBAS), Catalogue of the Early to Middle Bronze Age Tell Sites Covered by Magnetometry and Surface Survey*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 317, Bonn.

KIRÁLY, Ágnes–KOÓS, Judit–TARBAY, Gábor

2014 Representations of Jewellery and Clothing on Late Bronze Age anthropomorphic clay Figurines from north-eastern Hungary. In BOROFFKA, Nikolaus–TIBERIU RUS-TOIU, Gabriel–OTA, Radu (eds.): *Carpathian Heartlands – Studies on the prehistory and history of Transsylvania in European context, dedicated to Horia Ciugudean on his 60th birthday*. Apulum LI, Alba Iulia. 307–340.

EARLE, Timothy–KULCSÁR, Gabriella–KISS, Viktória–SERLEGI, Gábor–SZEVERÉNYI, Vajk

2014 A Benta-völgyi bronzkori kutatások új eredményei. *Magyar Régészet* 2014. nyár, 1–5.

KOÓS Judit

1991 A füzesabonyi kultúra sírjai Borsod megyében. Die Spuren der Füzesabony-Kultur im Komitat Borsod. *Archeológiai Értesítő*, 118. 45–61.2006 Über neue Gräberfelder der Füzesabony-Kultur aus der mittleren Bronzezeit. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 65–85.2011a Vatta – 1. lelőhely, Dobogó. In HAJDÚ Melinda (eds.): *A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásai 2009*. [Archaeological researches of the Herman Ottó Museum in 2009.] *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, L. 250–251.2011b Vatta – Dobogó, 1. lelőhely. In MISKOLCZI Melinda (eds.): *A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásai 2010*. [Archaeological researches of Herman Ottó Museum 2010.] *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, L. 269–270.

2017 Late Füzesabony or Early Tumulus? Questions and Answers in the Light of New Research Results in Northeastern Hungary. State of the Hungarian Bronze Age Research. Proceedings of the conference held between 17th and 18th of December 2014. In KULCSÁR, Gabriella–V. SZABÓ, Gábor–KISS,

- Viktória–VÁCZI, Gábor (eds.): *Ősrégészeti Tanulmányok/Prehistoric Studies II*, 2017, 337–350. (in print)
- KOÓS Judit–SIMON László
2010 Vatta, Dobogó. In KISFALUDI, Júlia (eds.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2009 – Archaeological Investigations in Hungary 2009*, Budapest. 379–380.
- KOVÁCS, Tibor
1975 Tumulus Culture Cemeteries of Tiszafüred. *Régészeti Füzetek Ser. II*, No. 17.
1984 Die Füzesabony Kultur. In TASIČ, N. (ed.): *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*. Posebna Izdanja 22. Balkanološki Institut SANU, Beograd. 235–254.
- KŐSZEGI, Frigyes
1968 Mittelbronzezeitliches Gräberfeld in Pusztaszikszó. *Acta Archaeologica Hungarica*, 20. 101–153.
- LOSSONCZY István ifj.
1902 A vattai, testhalmi őstelepről (Borsod M.). *Archaeológiai Értesítő*, 22. 345–350.
- MOLNÁR József (szerk.)
1902 *A Borsod-Miskolci Múzeum Ismertető Katalógusa*. Miskolc.
- MENGYÁN, Ákos
2018 Problems of the late Hatvan period at the Southern foothills of the Bükk mountains. A case study of Bogács-Pazsagpuszta and Novaj-Földvár. *Gesta*, XVII/2. 104–126.
2019 *Adatok Északkelet-Magyarország középső bronzkorához*. Kézirat, MA Thesis, ELTE, Budapest.
- NOVÁKI Gyula–SÁNDORFI György
1992 *A történeti Borsod megye várai (az őskortól a kuruc korig)* – [Die Burgen des historischen Komitats Borsod (von der Urzeit bis zur Kurutzenzeit)]. Budapest – Miskolc.
- NOVÁKI Gyula–SÁRKÖZY Sebestyén–FELD István
2007 *Borsod–Abaúj–Zemplén megye várai az őskortól a kuruc korig*. Magyarország várainak topográfiája 1. Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 5. Castrum Bene Egyesület – Herman Ottó Múzeum, Budapest – Miskolc.
- OLEXA, Ladislav–NOVÁČEK, Tomáš
2013 *Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli. Katalóg I. (hroby 1–310)* – [Nižná Myšľa – The Early Bronze Age burial ground. Catalogue I. (burials 1–310)]. *Archeologica Slovaca Monographiae* 14. Nitra.
- 2015 *Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli. Katalóg II. (hroby 311–499)* – [Nižná Myšľa – The Early Bronze Age burial ground. Catalogue II. (burials 311–499)]. *Archeologica Slovaca Monographiae* 15. Nitra.
2017 *Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli. Katalóg III. (hroby 500–792)* – [Nižná Myšľa – The Early Bronze Age burial ground. Catalogue III. (burials 500–792)]. *Archeologica Slovaca Monographiae* 18. Nitra.
- POLLA, Belo
1960 Birituelle Füzesabonyer Begräbnisstätte in Streda nad Bodrogom. In CHROPOVSKY, Bohuslav–DUŠEK, Mikuláš–POLLA, Belo (Hrsg.): *Gräberfelder aus der älteren Bronzezeit in der Slowakei I*. *Archeologica Slovaca Fontes* 3, Bratislava. 299–386.
- SOMOGYI Krisztina
2012 Vatta-Telek-oldal-dűlő. In KISFALUDI Júlia (eds.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2010 – Archaeological Investigations in Hungary 2010*. Budapest. 393–397.
- STANCZIK Ilona
1988 Jázsdózsa-Kápolnahalom. Bölcsészdoktori disszertáció. Kézirat. Budapest.
- SZATHMÁRI, Ildikó
1997 Das Gräberfeld der bronzezeitlichen Füzesabony-Kultur in Füzesabony-Kettőshalom. *Communicationes Archaeologiae Hungariae*, 51–74.
2011 Megjegyzések a füzesabonyi bronzkori tell telep időrendjéhez. – [Remarks on the chronology of the Bronze-Age tell settlement at Füzesabony.] In TÓTH, Endre–VIDA, István (eds.): *Corolla museologica Tibor Kovács dedicata*. Régészeti füzetek új sorozat IV. szám – Libelli archaeologica Ser. Nov. No. IV, Budapest. 485–503.
- SZATHMÁRI, Ildikó–GUBA, Szilvia–KULCSÁR, Gabriella
2018 New results on the settlement structure of the Füzesabony-Öregdomb Bronze Age tell. *Gesta*, XVIII/2. 85–103.
- TÁRNOKI Judit
1996 A Hatvani-kultúra telepe Törökszentmiklóson és Bujákon. Bölcsészdoktori disszertáció. Kézirat, Budapest.
2010 A hatvani kultúra települése Bujákon. In GUBA Szilvia–TANKÓ Károly (eds.): *„Régről kell kezdenünk...” – Studia Archaeologica in honorem Pauli Patay*. Szécsény. 51–69.

VATTA-TESTHALOM – ASSEMBLING THE WHOLE FROM ITS PARTS

Keywords: Bronze Age settlement and cemetery area, Hatvan and Füzesabony Cultures, complex view of the living place, preliminary report of the excavations

Our paper aims to provide analysis on the topography, settlement structure and land usage of the archaeological sites Vatta-Testhalom, Vatta-Dobogó (Vatta site 1) and Vatta-Telek-oldal-dűlő (Vatta site 3). The site has been a subject of research for quite some time, although because of a misinterpreted piece of information it was considered to be long destroyed. However due to operations by the Bükkábrány Mine of the Mátra Power Station requiring rescue excavations, a series of aerial photography made during fortunate soil conditions and the systematic survey work in southern Borsod Plain by the BORBAS project put our previous knowledge of the Bronze Age site into a brand-new perspective, which is compiled in this publication. [translated by Csaba Medve]

Klára P. Fischl–Judit Koós–Ákos Mengyán–Krisztina Somogyi

